

**Министерство образования и науки РФ
Федеральное государственное автономное образовательное учреждение высшего
профессионального образования
«Северо-Восточный федеральный университет им. М.К.Аммосова»
Институт языков, культуры народов Северо-Востока РФ
Кафедра якутской литературы**

**ТЕСТЫ
по якутской литературе
для поступающих на направление :032700 Филология
Прикладная филология (якутский язык)**

Якутск 2013

ТЕСТЫ ПО ЯКУТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ
для абитуриентов, поступающих на филологические отделения ИЯКН СВ СВФУ
им. М.К.Аммосова и окончивших среднюю школу до 2010 г.

Саха литературатыгар экзамен тестэрэ

1 вариант

1 түһүмэх

*Уус-уран айымньыттан бэриллибит кэрчиги болбойон аах
уонна А1-А5, В1-В5; С1 соруудахтары толор*

- Үчүгэ-эй! Аангылыя, Ытаалыя, Ньиэмэс дьоннорун бэркэ билэр эбиккит. Үчүгэйдик үөрэнэр быһыылааххыт, - Бахсыытап хайбаата. – Дьэ билигин этин эрэ: Лэгэнтэй Бөтүрүөп диэн кимий?

Кылаас иһэ чуумпура түстэ. Чочумча буолаат, имик-самык саналар иһилиннилэр:

- Петров... Ученай дуо?.. Сэрии геройа дуу?

- Ол ханнык Петровуй?.. Суруйааччы Евгений Петров баар. Илья Ильфтин бииргэ суруйбут киһи...

- Петров диэн артыыс баар. Аата ким эбитэ буолла?

- Ол атыттар. Мин Лэгэнтэй Уйбааныс Бөтүрүөп диэн киһи туһунан ыйытабын. Эһиги кинини хайаан да билиэх тустааххыт, - офонньор ортоку кэккэбэ олорор Брагин уолу ыйда. Дьэ бу эн Сааса, эт эрэ: Бөтүрүөп туһунан тугу билэбиний? Кини туһунан тугу истибиккиний?

Саша саната суох ачыккытын өрүтэ анньымахтыы турда.

- Билбэккин дуу?

- Суох...

-Отгон эн? – офонньор өссө биир кыһы туруорда.

-Биһиги кини туһунан үөрэппэтэхпит, - кыыс ботугураата.

- Ити баар! Эһиги бу ханна үөскээбит-төрөөбүт дьоннотуй, доботтоор? – офонньор чохчы сөхпүт, кэлэйбит көрүннэнэ. Сөхпүтүн омунагар олоппоһуттан ойон турда. – Тугун сүрэй, добор! Оннообор кыыл, сүөһү төрдүн-ууһун өйдүүр. Эһиги, бүтүн орто үөрэх дьоно, ити туһунан өйгүтүгэр-санаабытыгар оуустарбаккыт тугун бэрдэй! Бу ким бэлэмигэр төрөөн-үөскээн, кыһалбата суох үөрэнэ сылдьарбыт буолуо, бу бүгүттү дьоллоох олохпутун кимнээх тэрийбиттэрэ-айбыттара буолуой диэн эһиги, ама, биирдэ эмэтэ санаан аһарбаккыт дуо?

- Тоҕо санаабат буолуохпутуй – саныбыт...

-Саарбах. Саныыр буоллаххытына, ити дьоннору эһиги хайаан да билэттиэх этигит.

(Софр.П.Данилов «Сүрэх тэбэрин тухары»)

*A1-A5 соруудахтары толороргор биир сөптөөх эппиэти
төгүрүт*

A1. Софр.П.Данилов «Сүрэх тэбэрин тухары» романын жанр быһыытынан арааһын быһаар:

1. Философскай
2. Историческай
3. Социально-психологическай
4. Психологическай

A2 Айымны кинигэ буолан тахсыбыт сыла:

1. 1967
2. 1947
3. 1978
4. 1944

A3 Лука Бахсыытап көрсүһүүгэ оҕолор дууһаларын аймаабыт төрүөтүн ый:

- 1) Оҕолору уонна учууталлары буруйдааһына
- 2) Лэгэнтэй Бөтөрүөп туһунан кэпсээһинэ
- 3) Оҕонньору аһыны
- 4) Ситэ кэпсэппэккэ тахсан барыта

A4 Лука Бахсыытап оҕолору кытта кэпсэтиитин суруйааччы ойуулаан көрдөрбүт уус-уран ньыматын ый:

- 1) Монолог
- 2) Диалог
- 3) Ис санга
- 4) Риторическай ыйыты

A5. Бу роман «идеальной геройун» ый:

- 1) Лука Бахсыытап
- 2) Лэгэнтэй Бөтөрүөп
- 3) Сергей Аласов
- 4) Всеволод Левин

*B1-B5 соруудахтарга аҕыйах тылынан
эппиэттээ*

B1. Лука Бахсыытап диэн кимин быһаар.

Эппиэтэ:

B2. Бу кэрчиккэ ханнык түгэн ойууланарын ый.

Эппиэтэ:

B3. Софрон Петрович Данилов киһи ис туругун хамсаныынан көрдөрөр тылларын тиэкистэн булан үһүл.

Эппиэтэ:

В4. Суруйааччы «Бу ким бэлэмгэр төрөөн-үөскээн, кыһалбата суох үөрэнэ сылдьарбыт буолуо, бу бүгүнгү дьоллоох олохпутун кимнээх тэрийбиттэрэ-айбыттара буолуой диэн эһиги, ама, биирдэ эмэтэ санаан аһарбаккыт дуо?» - диэн этиитигэр ханнык литературнай уус-уран ньыманы туттубутун быһаар.

Эппиэтэ:

В5. Софрон Данилов атын ханнык айымньылары суруйбутун билэргин ааттаталаа.

Эппиэтэ:

2 түһүмэх

Бэриллибит хоһоону болбойон аах уонна А6-А10, В6-В10;

Үчүгэйиэн бу Сиргэ
Үөрэ-көтө сылдьар,
Үгүс дьоннуун сэргэ
Олох дьолун сырсар!

Билбэт уолан киһим,
Көрө түһээт, мичээрдиир,
«Күннээх халлаан» иһин
Сибэккини бэлэхтиир.

Оргууй хааман иһэбин,
Суоҕу - баар дии саныбын...
Дьоллоох дьонтон үөрэбин,
Дьоһуна суох ыллыбын.

Үчүгэйиэн бу Сиргэ
Үөрэ-көтө сылдьар,
Үгүс дьоннуун сэргэ
Олох дьолун сырсар!

Варвара Потапова

А6 –А10 соруудахтарга сөптөөх эппиэти төгүрүт

А6 В.Потапова «Үчүгэйиэн бу сиргэ» хоһооно киирэр:

- 1) таптал лириказыгар
- 2) гражданскай лирикаҕа
3. пейзажнай лирикаҕа
4. философскай лирикаҕа

А7 Хоһоон темата

- 1) төрөөбүт дойдуга таптал
- 2) киһи олоххо анала

- 3) киһи уонна кини уйулбата
- 4) киһи уонна норуот дьылбата

A8 "Суоҕу - баар дии саныбын..." - диэн этии ханнык уус уран литературнай ньыма буолара:

- 1) метонимия
- 2) антитеза
- 3) эпитет
- 4) тэннэбил

A9 Хоһоонго автор «Күннээх халлаан» диэн тугу этэрий:

- 1) күлэ-уөрэ сылдыарын
- 2) олох кэрэтин өйдүүрүн
- 3) кинигэтин аата
- 4) кыыс аата

A10 Варвара Потапова айар үлэтэ сайдыбыт кэмэ:

- 1) 50-с сылларга
- 2) 80-с сылларга
- 3) 70-с сылларга
- 4) 40-с сылларга

*В6 - В10 сорудахтар хоруйдарын анал илиискэ нүөмэрин ыйан
туран эппиэттээ.*

В6. Поэтесса бу строкаларга ханнык рифманы туттубутун бэлиэтээ:

Билбэт уолан киһим,
Көрө түһээт, мичээрдиир,
«Күннээх халлаан» иһин
Сибэккини бэлэхтиир.

Эппиэтэ:

В7. Хоһоонго сүрүн литературнай геройу ый.

Эппиэтэ:

В8. Варвара Потапова хоһоонун ис эмоциональнай туругун сиилээ.

Эппиэтэ:

В9. Хоһооооооонтон эпитеттэри бул.

Эппиэтэ:

В10. Варвара Поталованы үгэр тангара оностон литератураба кирибит поэтессалары ааттатаалаа.

Эппиэтэ:

3 түүхэм

*Бэриллибит быһа тардыны болбойон аах уонна А11-А15,
В11-В15;*

Маннайгы төгүлэ. Маннайгы көстүүтэ

*Саас сайылыкка тахсар кэм. Киэһэ. Буор сыбахтаах балаһан таһа.
Уһа, ханас өттө тыа, уун-утары хонуу көстөр. Балаһан таһыгар Уйбаан мас суора
олорор*

Уйбаан (тохтоон табах тардар). Ыл буолтум тухары күн тура-тура үлэлибин-үлэлибин да байан-тайан кэлбэтим. Сорох дьон тугу гынан, күөс үллэрин курдук, байаллара буолуой? Санаан, толкуйдаан көрдөххө, дьэ муода буолар эбит. (Суорар.) Мин тоҕо байбатым буолуой?...Баай диэн үчүгэй да суол ээ. (Тохтуур) Баайым буоллар, бу курдук ыкса түүннэ дылы үлэлээн муннана турар этиэм. Дьаһайан, мөнгөн кэбиһэ-кэбиһэ, сытыам эбэтэр талбыт сирбэр сылдыһам этэ... Байар наадатыгар киһи тугу баһарар оноруон сөп. Ампаар алдыаппыт, киһини да өлөрбүт киһи, дьон билбэтэллэр эрэ, туох буолуой. Айыы, айыы диибит да, харах эрэ кыладьыта тыл, дьинг кырдыгар тийдэххэ, ким да айыыттан куттаммыта көстүбэт. Айыы баарын да иһин, айыытааһар күн кыһалбата улахан. Ити Кууһума оҕонньор тугу киһиттэн ордугу онорон байбыта буолуой? Киниэхэ ийэ-аҕа баай мунһан биэрбэтэҕэ. Оттон мин хайдах даа гынан байарбыттан аастым. (Маһын суорар.)

Иккис көстүүтэ

Дьэкиим (Уйбаан аттыгар кэлэр). Кэпсээнин?

Уйбаан. Суох. Эн тугу биллин, доҕоор?

Дьэкиим. Хайа доҕоор, бу тугу онгоһуннун?

Уйбаан. Туохха эмэ туһа буолаарай диэн суора олоробун. Бу бачча киэһэ ханна бардын?

Дьэкиим. Кууһума оҕонньордоохтон суһа уларса баран иһэбин. Иллэнмэр сир тиэринэн көрүөм этэ

Уйбаан. Байаары күнүн-түүнүн билбэккэ үлэлибит да, байан быстыа суохпут быһыылаах.

Дьэкиим. Байар чааһын мин олох санаабакка сылдыһын. Иитинэр эрэ кыһалбатын өйдүүбүн. Киһи баһарбытын курдук туох да буолбат ээ. Эн даһаны дьадангы киһи аатырыан дуо.

Уйбаан. Улаханлык бөбүөрүйбүт барахсан сылдыһар эбикин, ити гынан баран кимнээбэр да баайга ымсыра сылдыһарын буолуо.

Дьэкиим. Баһарар ханна барыай да, хайдах гыныамый.

Уйбаан. Байары биллэххэ, хайдах баҕарар буолуохха сөп. Мин, байарбын биллэрбин, тугу баҕарар оноруом этэ. Бу күннэ баайтан ордук дьол суох буолуохтаах.

Дьэкиим. Эн санааҕар оннук буолуо. *(Турар.)* Тыала суохха мас хамнаабат диэбиккэ дылы... Көнө сүрэбинэн сылдьан бэйэ иннин көрүнэн, кыһалҕата суох иитинэн олорор да үчүгэй. Баай да эрэйдээх буолара буолуо ээ, ким байан көрөн билэр. *(Барар)*

(А.И.Софронов-Алампа. Олох оонньуура)

A11 –A15 соруудахтарга биир сөптөөх эппиэти төгүрүт

A11. А.И.Софронов «Олох оонньуура» айымньытын жанрын быһаар:

- 1) трагедия
- 2) мелодрама
- 3) драма
- 4) комедия

A12. Суруйааччы бу айымньытын хас сыллаахха суруйбутай?

- 1) 1912
- 2) 1914
- 3) 1918-1921
- 4) 1934-1935

A13. «Олох оонньуура» драмаҕа резонер уобараһын ый:

- 1) Тиитэп
- 2) Болтоһо
- 3) Кууһума оҕонньор
- 4) Баһымньы Дьаакып

A14. Маннайгы төгүлгэ Уйбаан киһи дьолун баайга, үпкэ-аска көрөрүн суруйааччы ханнык уус-уран ньыманан көрдөрөрүй?

- 1) Диалог
- 2) Монолог
- 3) Ремарка
- 4) Ойуулааһын

A15. Айымньы түмүгэр Уйбаан хайдах буоларый?

- 1) Байар-тайар, дьоллоохтук олорор
- 2) Буруйун билиммэт, кистиир
- 3) Буруйун билинэр, Дьэкиимниин эйэлэхэр
- 4) Өлөр

B11-B15 соруудахтар хоруйдарын анал илиискэ нүөмэрин ыйан туран эппиэттээ.

B11. Драмаҕа быһылаан буолар сирэ, эйгэтэ, оонньуур дьон уратылара (сааһа, таһаһа, көрүнгэ), автор быһаарыыта туох дэнэрий? Эппиэтэ:

В12. Айымньы конфликта туохтан саҕаланарын ый:

Эппиэтэ:

В13. Текстэн өс хоһооннору булан уһул.

Эппиэтэ:

В14. Драма бүтүүтүгэр Уйбаан, Дьэкиим баайга сыһыаннарын суруй:

Эппиэтэ:

В15. Алампа ханнык драмаларын билэбин?

Эппиэтэ:

4 түһүмэх

Икки соруудахтан талан ылан биригэр проблемнай ырытыгыта суруй.

С4.1 «Тыымпы күөл уонна Балыксыт Былатыан: дьонтон тэһии дуу, киһи тус олобун эйгэтэ дуу?»

С4.2 Поэттар төрөөбүт төрүт тыл кэрэтин хайдах хоһуйбуттарай?

II вариант

Саха литературатыгар экзаменна үлэни толорууга быһаары

1 түһүмэх

Уус-уран айымньыттан бэриллибит кэрчиги болҕойон аах уонна А1-А5, В1-В5 соруудахтары толор

... Чачыгыр Таас ойуун суол тобулбут соруун толорон, үөрэн-көтөн, өрө битийэн төннөн тахсыбыт, ол тахсан үс харыс холобурдаах, илбис дуксуйбут сытыы кылыһы Улуу Куданса эрэйдээххэ биэрбит...

Улуу Куданса эрэйдээх бии куһаҥан аппалаах-дьаппалаах үрэх сир дулбатынааҕар элбэх, абыс үрэх баһынан ааллаһан үөскээбит ахсаана биллибэт ураа муостааҕа, бии харанга халлаан сулуһунааҕар элбэх үксэ-дьүүлэ биллибэт сыспай сиэллээбэ, бии халын ыарҕа курдук хара норуота уу күүгэнин курдук туман буолан көтөннөр, сир сиигин курдук симэлийэ уостаннар, соботох бэйэтэ улуу тиит төнүргэһин курдук ордон хаалан, дьүдьэйэн-дьүүкэрэн, ильистээх уот-чупчурҕа кылыһынан күтэрдээн аһаан-сиэн олобут эбит...

Сырылбан куйаастан көхсө сылһыан, күлүмнэс сырдыктан хараба саатан, нухарыйан барбаг. Бу буолан утуйа-утуйа уһуктан, күтэрин таһааран аһыы-сии олоодобуна, күйүтэс түһэн моонһун иннһэнэн тэһэ аспыт курдук, тобулу уулаабыт. Улуу Куданса онуоха соһуйан «абытай!» диэбитинэн кылыстаах илиитинэн өнгүс-баска охсуммут.

Илбистээх уот-чупчурба кылыс күтүр ыйылаабытынан кэлэн Улуу Куданса эрэйдээх моонһулаах баһын суос-соботохто быһа охсон кэр гыннарда... Аан-саарга аатырбыт Улуу Куданса барахсан ол курдук өлөн хаалбыт.

Улуутуйар Улуу Тойон биистэрэ үс түүннээх күнү мэлдьи Улуу Куданса этин-сиинин, унуобун-тириитин үмтү ытһыйаннар: «Уот сиэмэ буолан тарбан! Илбис төрдө, иирээн сиэмэтэ буол!» - диэн аан дойдутугар, ийэ буор сиригэр ыһан кэбистилэр. ...уот-чупчурба кылыһы күл-көмөр онорон үмтү ытһыйаннар, орто туру дойдуга, ийэ буор сиргэ ыһан күдээриттилэр...

Бу курдук икки илбис сиэмэтэ орто туруу дойдуга, ийэ буор сиргэ аҕай кытта кулут-тойот, баай-дьадангы, былыргылы-аныгылы икки уоттаах улуу мөккүөрдэрэ өрө күүрэн тахсыбыттар... Ол курдук улуу мөккүөр олохсуйбут, иитиллибит эбит.

(П.А.Ойуунускай. Улуу Куданса).

A1 – A5 соруудахтарга бэлэм эппиэттэртэн биир сөптөөбүн төгүрүт.

A1. Ойуунускай бу кэпсээнин жанровой арааһын быһаар:

- 1) историческай
- 2) философскай
- 3) романтическай
- 4) психологическай

A2. Ойуунускай бу кэпсээнин хас сыллаахха суруйбутай?

- 1) 1917
- 2) 1929
- 3) 1935
- 4) 1945

A3. Бу кэпсээн сүрүн тиэмэтэ ханныгы:

- 1) Кырдьыгы көрдөөһүн
- 2) Ойууннуун мөккүөр
- 3) Охсуһуу
- 4) Былыргы олобу көрдөрүү

A4. Чачыгыр Таас ойуун кылыһы хантан аҕаларый:

- 1) үөһээ дойдуттан
- 2) аллараа дойдуттан
- 3) орто дойдуттан
- 4) омук сириттэн

A5. Быһа тарды сүрүннээн ханнык ньыманан бэриллибитэ

- 1)автор ойуулааһынынан
- 2)герой монологуна
- 3)лирическэй киллэһик
- 4)ахтыы

В1-В5 соруудахтар хоруйдарын анал илиискэ нүөмэрин ыйан туран эппиэттээ.

В1. Быһа тардыттан тэнгэбиллэри бул.

Эппиэтэ:

В2 . Куданса аата тобо Улуу дэммитий?

Эппиэтэ:

В3. Куданса тобо соботох хаалбытый?

Эппиэтэ:

В4. Улуу Куданса туох буолбутуй?

Эппиэтэ:

В5. Ойуунускай бу символ уобарастарын өссө ханнык айымньыларыгар туттубутай?

Эппиэтэ:

2 түһүмэх

Хороону аах уонна А6 – А10, В6 - В10, С2 соруудахтары толор

Манчаары манган ата
Саас – халлаан ылаарыыта,
Сайын буһурук түһүүтэ,
Эбэтэр кыһын салаллыыта
Өрүү мин бири түһүүбүн:
Арыт үрүн холорук буолан,
Арыт манган кыталык буолан
Өрүү мин түүлбэр киирэр,
Өрүү көстө күлүбүрэр
Манчаары манган ата,
Манчаары албан аата.

Ахтыллыа суоҕа мин аатым
Кыыс тапталын хонуйар
Ымсыылаах ырыатыгар,
Аҕам дьон кэс тылыгар.
Атаас, ол эрэри
сурт кэриэстээх,
Өтөх төнгүргэстээх:
Олоххо мин да саатанар
Омоон суолум баар, хаалар.

Мин омоон суолум –
Хоһооннорум -
Мин улгум сонобосторум!
Тохтообокко, бүдүрүйбэккэ,
Дьон өйүттэн сүппэккэ,
Манчаары манган атыны,
Үйэлэргэ айанны
Көтүң Өлүөнэ үөһүнэн,
Киэн алаас сирдэринэн.
Мин оҕолорум –
Мин хоһооннорум,
Арыт маҕан холорук буолан,
Арыт үрүң кыталык буолан
Алаас дьонугар санатың
Манчаары
                  маҕан
                  атын.

А6 – А10 соруудахтарга бэлэм эппиэттэртэн биир сөптөөбүн төгүрүт.

А6 С. Данилов хоһооно сыһыаннаах

- 1)таптал лириказыгар
- 2)гражданскай лирикаҕа
- 3)айылҕаны ойуулааһынҕа
- 4)философскай лирикаҕа

А7 Хоһоон ханнык темаҕа аһаммыта

- 1)айылҕа харыстабыла
- 2)төрөөбүт дойдуга таптал
- 3)олоххо киһи анала
- 4)норуот историята

А8 "Үрүң холорук", "маҕан кыталык" курдук поэт уобарастааһыныгар туттубут ньымата

- 1)антоним
- 2)омоним
- 3)хатылааһын
- 4)синоним

А9 "Хоһооннорум - мин улгум сонобосторум" диэн тыллар ойуулуур -дьүһүннүүр ньыма туһута

- 1)метафора
- 2)метонимия
- 3)синекдоха
- 4)гипербола

А10 Хоһоон матыбыба автор ханнык санаатын бигэргэтэрэ

- 1) хомойбут, хоргушпут
- 2) үөрбүт - көшпүт
- 3) олоххо эрэллээхтик сананыы
- 4) дуоһуйуу, астыныы

В6-В10 соруудахтар хоруйдарын анал илиискэ нүөмэрин ыйан туран эппиэттээ.

В6 Хоһоонтон тэннээһин холобуруна бул

Эппиэт:

В7 Өрүү мин түүлбэр киирэр,

Өрүү көстө күлүбүрэр

Манчаары манган ата,

Манчаары албан аата. - строфаба рифма арааһа

Эппиэт:

В8 Туруору аллитерацияба хоһоонтон холобурда бул.

Эппиэт:

В9 Хоһоон символ - уобараһын ааттаа

Эппиэт:

В10 С. Данилов ырыа буолбут хоһооннорун ааттаталаа.

Эппиэт:

3 түһүмэх

Драматтан быһа тардыыны аах уонна А11 - А15, В11 - В15 соруудахтары толор

Иккис оонньуута

Кэтириис. Баайбын да, дьадангыбын да билбэккэ олоробун. Мин эрим: "Мин уйгу быйанмын, кэтит кэһиибин дьонго супту уулатан көбүрэтиэ, - диэн, миэхэ хамса табабы, кутуу чэйи бас биллэрбэт. Онто да суох мин күтүр, кэччэгэй аатым балай эрэ тарбанна. Чэ ол туох буолуой. Ити эйиэхэ биир чааскы хара ууну иһэритим да айдаана суох сүгүн хаалар үһүө.

Күлүк. Миигиттэн хоргутума, эйигин эппэппин. Барытын истэн, билэн сылдыахтаатабым дии. Көр, олох быһыыта итинник буолар. Ол эрээри үчүгэй куһағана суох буолбат, куһаған үчүгэйэ суох буолбат, биһиги да алааспытгар былыт быһынан күн тыгыаба. (*Табах тардар.*)

Кэтириис иһитин хомуйар, чаанньыгар уу кутан өрөр.

Кэтириис. Арай, эһиэхэ күн тыгаа ини, сороххо бағас күн тахсара, киирэрэ биллибэт. Үчүгэй наар үчүгэй, куһаған наар куһаған буолуо ээ. Миигин туох маннык олохтон хостоон ылан үчүгэй онгордобой!

Күлүк (*күлэр*). Арай сарсын эринг өлөн хааллын, оччоҕо эн талбыккынан сылдыһан суоҕа дуо? Онно. ..

Кэтириис. Миигин иннигэр уктаа ини. "Эһиилги бил баһын сиэм диэбиккэ дылы", кини баайын сиэм этэ диэн бөбөхсүйүө суох киһибин, доҕор.

Күлүк. Холобура оннук, кырдыга да оннук. Хата били Бүөтүр манна сылдыар дуо?

Кэтириис (хаана уларыян баран). Ээ, тоҕо миэхэ манна сырыттабай. Үнүрүүн биирдэ, маннаабы киһиэхэ наадалаах буолан, киирэн тахсыбыта.

Күлүк. Хата мин киниэхэ барыым эрэ, сээкэйи кэпсэтэр наадалаахпын. Манна да кыра наадалаах этим да, чэ, кэбис. (Күлэр).

Баҕар, эрин түбэхэ кэлэн, күнүүлээн өлөрүө. (Туран таннар.) Чэ, бырастыы. Мин тылбын өйдөө, үчүгэй куһаҕана, куһаҕан үчүгэйэ суох буолбат. Былыт быһыһынан күн тыктабына, күлүк сири былдыһа олороойобун. (Олорор.) Бу аан дойдуга киһи дьоло ити күн тыган баран былытынан сабылларын курдук буолар, ону мүччү түһүөн да, мэлдьи харанга сылдыһабын. Хор, оннук буолар. Дьол даҕаны, сор даҕаны уһуга суох буолбат. Дьол сорох ардына киһини бэйэтэ көрдүүр, оттон сорох киһи дьолу көрдүүр да, өлүөр диэри булбат. Быһыыта, дьол икки сор икки бэйэ бэйэлэрин экирэттиһэ сылдыар быһыылаахтар. Эһ санаабын, быһыыгын сэрэйдим, биллим. Этэннэ олоҕор, мин тылбын умнума, бырастыы. (Тахсар.)

(А. Софронов Таптал).

A11 – A15 соруудахтарга бэлэм эппиэттэртэн биир сөптөөбүн төгүрүт.

A11 Быһа тарды жанра

- 1) трагедия
- 2) комедия
- 3) драма
- 4) мелодрама

A12 Быһа тардыга Кэтириис олобун ханнык кэрчигэ көстөрө

- 1) абаҕатын аахха олордобуна
- 2) Сис Сэмэнигэр сүктэн кэлэн баран
- 3) Бүөтүрдүүн бииргэ олорор кэмэ
- 4) Сис Сэмэнэ күүһүнэн төнүннэрбитин кэннэ

A13 Күлүк Кэтириистиин кэпсэтиитигэр эппит тылларыттан бэйэтин олоҕор сыһыаннааҕа

- 1) "Былыт быһыһынан күн тыктабына, күлүк сири былдыһа олороойобун"
- 2) "Дьол даҕаны, сор даҕаны уһуга суох буолбат"
- 3) "Үчүгэй куһаҕана суох буолбат"
- 4) "Сорох киһи дьолу көрдүүр да, өлүөр дылы булбат"

A14. Күлүк "Эһ санаабын, быһыыгын сэрэйдим, биллим. Этэннэ олоҕор, мин тылбын умнума, бырастыы" диэн тылларыгар ханнык санаа кистэнэрэ

- 1) Кэтириис санаата түспүтүн сэрэйдэ
- 2) Кэтириис бу дьийэттэн ханна да барар санаата суоҕун биллэ

- 3)Кэтириис Бүөтүрү таптыырын, кэтэһэрин өйдөөтө
- 4)Сис Сэмэни кытта туруулаһар санаа уһуктубутун көрдө

A15 Автор бэйэтин санаатын ааҕааччыга тиэрдэр ньымата

- 1)ремарка
- 2)хардарыта кэпсэтиинэн
- 3)Күлүк уобараһынан
- 4)Бүөтүр тылынан-өһүнэн

*B11-B15 соруудахтар хоруйдарын анал илиискэ нүөмэрин ыйан туран
эппиэттээ.*

B11. Драмаҕа автор идеятын тиэрдэр уобарас ким буоларын быһаар.
Эппиэтэ:

B12. Бу драмаҕа көстөр быһыы - майгы курдук олоҕу дьинг баарынан ойуулааһын
литература ханнык хайысхата буолара
Эппиэтэ:

B13. Айымбы геройа соҕотобун уһуннук сангарара туох диэн ааттанара
Эппиэтэ:

B14. Автор "(хаана уларыян баран)" диэн ремаркатынан бу түбэлтэҕэ тугу
бэлиэтиэн баҕарбыта
Эппиэтэ:

B15. Сис Сэмэнин курдук кэччэгэй баай уобараһын саха суруйааччылара өссө
ханнык айымньыларыгар көрдөрбүтгэрэй?
Эппиэтэ:

4 түһүмэх

Икки соруудахтан талан ылан биригэр проблемнай ырытыыта онор.

C1. Чүөчээски хорсун быһыыны онорбута дуо?

C2 . Саша Бондаренко этэрин курдук, Ньюкуус "таннарааччы" дуо?

III вариант

Саха литературатыгар экзаменна үлэни толорууга быһаарыы

I түһүмэх

*Уус-уран айымньыттан бэриллибит кэрчиги болбойон аах
уонна А1-А5, В1-В5; С1 соруудахтары толор*

Хотонно Харачаас диэн соботох ынахтара тэпсэнэлиити турар. Сөдүөччүйэ дьиэбэ сылдьан ынабын кэтэхэр. Микиитэ уот кытытыгар сыгыннах иһин ититэ турар.

Арай ынахтан туох эрэ сүрдээх улахан хара соботохто лүһүгүр гына түстэ. Микиитэ сарылаабытынан ийэтин атабар кэтиллэ биэрдэ. Ону халбарыччы анһан кэбиһээт, Сөдүөччүйэ хотонно ыстанан киирдэ.

Уол, сарылаамахтаан баран, бэрт сэрэбинэн хотон диэки көрбүтэ, ийэтэ ынабын моонһун таптаһа-таптаһа, сэмэлиир:

- Хайа киһи туран эрэ төрүүр баһайытай. Ээ чэ, өһүргэнэн буугунаама, добор. Оттон оҕобун Микиитэни куттаатын буолбат дуо?

- Мин Харачаас оҕото буолбатахпын, ийэм оҕотунабын –диэн уол өһүргэнэ саныыр уонна оһох күлүн ытыһа-ытыһа олох маска кутан барар.

Ханнык эрэ куһаҕан харахтаах, дыабдыгыраабыт сангалаах, хатынҕыр оҕонһор:

- Ноххо, ийэн төрөөбүт, ынабын төрөөбүт, аны сотору эһэн түрүөбэ...

Микиитэ эһэтэ төрүүрүн кэтэхэр уонна, эрдэттэн билэр киһи быһыытынан, ытыа суох буолан онгостон сылдьар...

- Ийээ, эһэм хаһан төрүөй?

- Тыый, эһээ төрөөбөт баһайыта, ити баай оҕонһор биһигинэн күлүү онгостон эрдэбэ...

А1 – А5 соруудахтарга бэлэм эппиэттэртэн биир сөптөөбүн төгүрүт.

А1. Сааскы кэм ханнык роман кэҕкэтигэр киирэрэ

1. социально-психологической
2. исторической
3. историко-революционной
4. философской

А2. Эпическэй айымньы конфликтта диэн туох ааттанара

1. собутиелар тиһиликтэрэ
2. геройдар диалогтара
3. айымньы түмүгэ
4. геройдар утарсыылара

А3. Бу роман сүрүн темата

1. оҕо-аҕа сыһыаннаһыылара
2. кылаастар охсуһуулара
3. сиэр-майгы
4. үөрэх-сайды

А4. Микиитэни ким күлүү гынара

1. Боллоорутта оҕонһор
2. Лэглээр оҕонһор
3. Бэһиэлэйэп оҕонһор
4. Сыллай Луһа

А5. Микиитэ ийэтин кытта кэпсэтиитэ литература үөрэбэр ханнык термининэн этиллэрэ

1. Монолог
2. Диалог
3. Ис сана
4. Риторическай ыйытыы

В1-В5 соруудахтар хоруйдарын анал илиискэ нүөмэрин ыйан туран эппиэттээ.

В1. Тиэкистэн мэтириэти бул

Эппиэтэ:

В2. Мин Харачаас оҕото буолбатахпын... – диэн автор ханнык ньыманы туттубутун быһаар

Эппиэтэ:

В3. Тиэкистэн автор ойуулууругар туттубут эпитеттерин бул

Эппиэтэ:

В4. Сөдүөччүйэлээх тоҕо соҕотох ынахтаахтарын быһаар

Эппиэтэ:

В5. Амма Аччыгыя атын айымньыларын ааттаталаа.

Эппиэтэ:

2 түһүмэх

Хороону аах уонна А-6-А10, В6-В10, С2 соруудахтары толор.

Төрөөбүт
Төрүт тыл,
Сөрүүн
Сүөгэй курдук,
Сүрэби-быары
Сөрүүргэтэр,
Улахан куйааска
Убаҕас отон
Уутун курдук,
Утабы аһарар,
Сырдыгыныны көөннүбүт
Сылгы кымыһын курдук,
Тостор куйааска
Тоҕулу ханнарар...
Иитилибит
Ийэ тылбыт
Иинэбэс сирин
Имэнгинэн-бийангынан
Ибиирэн биэрэр...
Саппа
Садарах уотунан

Күтүр харананы
Күлүмнэгэ сырдатар...
Ийэ тыл
Быстар-ойдор күннэ
Быһал-абырал буолар,
Өлөр-сүтэр күннэ
Өрөһүлтэ буолар...
(Күндэ. Төрөөбүт тыл).

А6 - А10 соруудахтарга бэлэм эппиэттэртэн биир сөптөөбүн төгүрүт.

А6. Күндэ хоһоонун жанр быһыытынан арааһа

1. таптал лирика
2. пейзажной лирика
3. гражданской лирика
4. политической лирика

А7. Улахан куйааска "Утабы аһарар, Тостор куйааска Тобулу ханнара" – диэн строкаларга поэт туттубут ньымата

1. тэннэбил
2. күүһүрдүү
3. синекдоха
4. параллелизм

А8. Хоһоон тутула

1. көнүл
2. силлабической
3. үрүн
4. силлабо-тонической

А9. Хоһоон суруллубут кэмэ

1. 20-с сыллар
2. 40-с сыллар
3. 50-с сыллар
4. 70-с сыллар

А10. Хоһоон темата

1. төрөөбүт дойду
2. төрөөбүт норуот
3. төрөөбүт айылба
4. төрөөбүт тыл

В6 -В10 соруудахтар хоруйдарын анал илиискэ нүөмэрин ыйан туран эппиэттээ.

В6. Хоһоонтон тэннэбиллэри бул.

Эппиэтэ:

В7. Хоһоонно аһаҕас дорҕоонно дьүөрэлэһиилэрэ туох диэн ааттанарын холобурдаан быһаар.

Эппиэтэ:

В8. Параллелизмнары бул.

Эппиэтэ:

В9. Төрөөбүт тыл өлөр-сүтэр күнгэ тобо өрөһүлтэ буоларын быһаар

Эппиэтэ:

В10. Төрөөбүт тыл туһунан атын поэттар хоһооннорун ханныктары билэбин.

Эппиэтэ:

3 түһүмэх

Бырдаахап (дьиэ ортотугар туран эрэ). Кулгаабым тыаһа буоллаҕа дуу... Дьиэ ааныгар кэлэн турдахпына, туох эрэ сана дорҕооно иһиллэр этэ, ол кэннэ хайдах эрэ дириҥ тыас тыаһаабыта. Дьобойон, балаҕаным иччитэ баарын биллэрдэбэ дуу, хайдах дуу... (Остуолга олорон, быыкаа чүмэчи угаарыгын уматынар. Этэрбэһин айабыттан сарыы саппыйаны ылан, кыһыл, үрүҥ көмүс, кумаабы харчыны хостоон, остуолга тэлгэтэр. Харчытын туппахтыы-туппахтыы). Бу аата уоннаах кыһыл көмүс манньыат буоллаҕа. Барахсан, дьирибинээн түһэн, дьүһүнэ тобо баҕас үчүгэйэй. У-у, барахсаным сыһа (Уураан ылар). һэ-һэ-һэ, бэйэ эрэ, үрүҥ көмүс манньаппытын ааҕан көрүөх. Тобо баҕас тэннэрэ үчүгэйэй, биир халыыпка куппут курдук. Оо, бу үтүө да хотун барахсан мөлбөйөн олорор. Ити харчыта барыта уоннаах кыһыл көмүс буолуо. Тобо баҕас үчүгэйэй – ылбыт киһи. һэ-һэ-һэ... Эмээхсиним күтүр өстөөх манньаатынан көмүс ньуоската куттарыах диир буоллаҕа. Хойут, кыыспыт эргэ бардаҕына, ньуоскалаан ытыахпыт этэ диир. Хайыаҕай, кинилэр бэйэлээхтэр көмүс ньуоската суох буоллахтара дуо. Бэйи, холоон да буолаа инигит. Мас да хамыйаҕынан аһаан олорбут киһи син ыал буолар... Кырдьыга да, кинилэргэ, баранаактарга, хара көлөһүммүн сиэтиэмий. Харчы диэн улахан күүстээх кыыл. Уурумньу харчылаах киһи аатыраммын, нэһилиэк баайа буоламмын, миигин киһи эрэ барыта ытыктыыр. Оннообор ити сэбэтиэй баачыка, нуучча аҕабыта, өрө-сала көтөр. Кырдьыга да, чугаһынан мин курдук ыраас үптээх баай баара биллибэт. (Хотон иһигэр тыас тыаһа лүһүгүр гынар). Бэй, бу тутуй. Көр, балаҕаным иччитийбит ээ. Туох муодатай. Тугу биттэннэбэй. Бэй-да. Эмиэ тыаһаата. Дьэ бэрт, добор. Айыы тойон, абыраа, айыы тойон абыраа (Кириэстэнэр. Оһох кэннигэр сирин хаһан, харчытын кистээн баран, таһырдыа тахсар).

(Н. Неустроев. Куһаҕан тыын).

А11 - А15 соруудахтарга бэлэм эппиэттэртэн биир сөптөөбүн төгүрүт.

А11. Неустроев пьесатын жанрын быһаар

1. трагедия
2. драма
3. комедия
4. трагикомедия

А12. Бырдаахап бу монологун хаһан этэрэ

1. саҕалананытыгар
2. ортотугар
3. бүтүүтүгэр
4. киириитигэр

А13. Бу монологтан Бырдаахап ханнык характера көстөрө

1. бэһиэлэй
2. кэччэгэй
3. ыксаллаах
4. амарах

A14. Бырдаахап куттабаһын төрүөтэ

1. дьонтон куттанар
2. бэйэтэ куттамсах
3. харанга итэбэл
4. ыалдьар

A15. Пьесаба автор тыла туох диэн ааттанара

1. хос сана
2. пролог
3. быһаарыы
4. ремарка

B11 -B15 соруудахтар хоруйдарын анал илиискэ нүөмэрин ыйан туран эппиэттэ.

B11. Бырдаахап туох тыаһыттан куттаммытын бэйэтэ хайдах быһаарар?

Эппиэтэ:

B12. Бырдаахап тугунан кииргиирин суруй.

Эппиэтэ:

B13. Бырдаахап харчыга ханнык тыллары аныырын булан уһул.

Эппиэтэ:

B14. Айымньы атын геройдарын ааттаталаа.

Эппиэтэ:

B15. Атын ханнык комедиялары билэргин ааттаталаа.

Эппиэтэ:

4 түһүмэх

Икки соруудахтан талан ылан биригэр проблемнай ырытыыта онор.

C4.1 А.Кулаковскай «Ойуун түүлэ» поэматыгар тобо манньк тыллары эппитэй:

Тиис – тиискэ,

Муос – муоска,

Туйах – туйахха.

C4.2 "Сэдьүк оҕонньор Уйбаанчаба кэриэһин этэригэр «Онтон кыһыл көмүскүн...»,- диэн туох санааны ситэри эппэтэбэ буолуой?»

IV вариант

Саха литературатыгар экзаменна үлэни толорууга быһаарыы

1 түһүмэх

*Уус-уран айымньыгтан бэриллибит кэрчиги болбойон аах
уонна А1-А5, В1-В5; С1 соруудахтары толор*

Кыараҕас соҕус алаас сыһыы унуоргу өтгүнээби кэрии тыа хара сарбынньах илбиргэһин быһыһынан, отонго ытыллыбыт күөрчэх курдук, күдээригэс быллыт быһыһынан сайынны күн кытара киирэн эрэрэ көстөр. Санардыы охсуллан эрэр ходуһа, суораты ыспыт курдук, бырдьыгынас сибэккилээх күөх ото харана түүн халын суорҕанынан сабыллан эрэр. Сайынны итии салгынна үөһэ онгоойу үөрэ кыгыныны туойар. Ойуур саҕатыгар, оттоох күрүө аттыгар, отуу уота чабыллар. Уокка хатын олоонго дьэс чаанньык кыынна турар. Кулуһун аттыгар биир атах сыгынньах кыыс чохчойон олорон, икки тылбыгыр, буспут моонньоҕон курдук, хап-хара хараҕынан уоту супту одуулуур. Кини аттыгар кырыылаах харылаах, ньамаххай харахтаах уолан киһи, эргэрбит хаҕыдах сонун сыттанан баран, күөх окко тиэрэ түһэн сытар. Бу кыыстаах уол Баһылай оҕонньор отчуттара.

- Добоор, Марба, эн биһикки кырдык иккиэн ыал хамначчыта дьон буолабыт...

- Онон?

- Мин ойох ылар сааһым буолла, эн эргэ барар сааскын сиппиккин, онон эн биһикки холбоһуох, - диэтэ Байбал дьонуннанан олорон.

- Син буолуо этэ, - диэтэ кыыс сангатыгар хара-хара.

- Сол курдук. Ускуруой ыалга хамнаска сылдыар диэн тугуй, бэйэбит даҕаны туспа ыал буолуохпутугар да син этэ. Мин икки ынахтаахпын, биирдэһэ тарбыяхтаах.

- Хайдах өгнөөхтөрүй? – дии оҕуста кыыс.

- Биирдэрэ саадыаҕай, быйыл тингэһэ. Тарбыяхтааҕа – хара өбүрүмэр.

- Ол биир ынахпыт үүтэ аһылык буолуо дуо?

- Тыый, добоор, аччыктыахпыт диэтэбин дуу? Ол аңардас ынах үүтүнэн эрэ олоруохпут дуо? Хайа, булт-алт элбэх буолуо буоллаҕа дии. Эйигин хоргутуом суоҕа, эйигин хоргутуом кэриэтэ бэйэм хоргуйуом...

- Сөп даҕаны, бииргэ тэриннэхпит...

- Бииргэ. Мунгур Атах үрдүк сийгэр эһэм өтөбөр дьэ туттуохпут. Кырдыаҕастар бу Байбал баҕайы киһи-хара буолан, эһэтин өтөбөр дьэ-уот туттан, буруо таһааран олордоҕо диэхтэрэ, - диэтэ Байбал эрэмньилээх куолаһынан...

(Күндэ Марба).

А1 – А5 соруудахтарга бэлэм эппиэттэртэн биир сөптөөбүн төгүрүт.

А1. Кэпсээн жанр быһыытынан арааһын быһаар.

1. психологической
2. социально-бытовой
3. приключенческой
4. философской

А2. Эпическэй айымньы сюжета диэн өйдөбүл быһаарыгыта.

1. геройдар мөккүөрдэрэ
2. сүрүн герой уонна ойбоһос герой сыһыаннара
3. событиелар тиһиликтэрэ

4. композиция элементарна
- A3. Кэпсээнтэн көрдөххө, Күндэ саамай баһылаабыт ньымата
  1. монолог
  2. ис санга
  3. автор сангата
  4. диалог
- A4. Марбаны уонна Байбалы ойуулууругар суруйааччы ханнык ньыманы туттубута
  1. деталь
  2. сийилээһин
  3. мэтириэт
  4. символ
- A5. Кэпсээн темата
  1. революция темата
  2. санга олох темата
  3. сайдыы темата
  4. дьахтар темата

B1 -B5 соруудахтар хоруйдарын анал илиискэ нүөмэрин ыйан туран эппиэттээ.

- B1. Текстэн суруйааччы тэннэбиллэрин бул
Эппиэттэ:
- B2. Марба, Байбал дьаданы дьон буолалларын туохтан билбиккин суруй
Эппиэттэ:
- B3. Марба, Байбал дьоллоох буолуохтара дуо? Санаабын эт.
Эппиэттэ:
- B4. Кэпсээннэ оҕолорун, эһэлэрин, оҕолорун ааттарын ый
Эппиэттэ:
- B5. Дьахтар тематыгар суруллубут ханнык айымньылары билэбин?
Эппиэттэ:

Иккис түһүмэх

Уус-уран айымньыттан бэриллибит кэрчиги болҕойон аах уонна А6 -А10, В6 -В10; С2 соруудахтары толор

Күн сирин
 Көрдөөх күндү олобун
 Көрбөккө өлүтэлээн хаалар
 Күчүмэбэйэ бэрт буолаарай?
 Хайа
 Мантан быһһаныахха айылаах
 Туох сүбэ-соргу баар буолаарай?
 Быста-быста салһанан,
 Тимирэ-тимирэ күөрэйэн,
 Өлө-өлө тиллэн көрүөбүг...
 Кинилэр диэтэх дьон
 Бэйэлэрин киэнин,

Үөмэн тийибэт
 Үрдүк сололоох,
 Үгүс үтүөнү үөдүшпүт,
 Үс дойду өйүн үөскэппит
 Үтүө үөрэхпит диэн аатгыыр,
 Сэттэ уон сэттэ
 Дьиибэ дьибэлгэттерин,
 Дьэс эмэгэт гынан
 Испитигэр ингэрэн,
 Ийэ куппутун иитиэхтиэбин,
     Абыс уон абыс
     Араас албастарын
 Алкыйан ылан,
 Ап гынан
 Салгын куппутун алыптыабын,
 Тобус уон тобус
 Кудай кубулбаттарын
 Куудьуйан ылан
 Буор куппутун бубатытыабын...
     Итиччэлэргэ буоллабына,
     Кинилэр диэтэх дьон
     Кэлбиттерин иһин,
     Тиис-тиискэ,
     Муос-муоска,
     Туйах-туйахха буоллабына,
 Онтон анараа өттүгэр –
 Айынгат хаан анабыла,
 Танха хаан танхата,
 Дьылба хаан дьылбата
     Сиргэ түспүт кэскилбитин
     Киминэн тэрийбитэ,
 Окко түспүт оноруубутун
 Тугунан олохтообута –
 Ол билиэ буоллаба, ноколоор!
 Дом-дом-дом!
 Дом-ини-дом.
     (Өксөкүлээх Өлөксөй. Ойуун түүлэ).

А6 - А10 соруудахтарга бэлэм эппиэттэртэн биир сөптөөбүн төгүрүт.

А6. Айымньы жанра

1. хоһоон
2. поэма
3. тойук
4. баллада

А7. Айымньы жанр быһыытынан арааһа

1. политической

2. фантастической
  3. психологической
  4. философской
- A8. Айымнын идеята
1. норуот дьылбата
  2. дьахтар дьылбата
  3. сэри
  4. кылаастар охсуһуулар
- A9 Айымнын геройа
1. Өксөкүлээх Өлөксөй
  2. Айыы намыһын ойуун
  3. Көрбүөччү
  4. Бөлүһөк
- A10. Сүрүн герой быһанар суолу туохха көрөрө
1. Революцияҕа
  2. Охсуһууга
  3. Чуумпуга
  4. Сайдыыга

В6 -В10 соруудахтар хоруйдарын анал илиискэ нүөмэрин ыйан туран эппиэттээ.

- В6. Тиис-тиискэ, муос-муоска, туйах-туйахха диэн герой туох туһунан этэрий?
Эппиэтэ:
- В7. Тоҕо дьүһүн кубулуйарга ынгырарый?
Эппиэтэ:
- В8. Поэт ханнык уус-уран ньымалары туттубутуй?
Эппиэтэ:
- В9. Суруйааччы бу поэмаҕа ханнык проблемалары өтө көрбүтүн суруй
Эппиэтэ:
- В10. Саха литературатыгар өссө ханнык бөлүһөк суруйааччылары уонна кинилэр айымныларын ааттыан этэй?
Эппиэтэ:

3 түһүмэх

Уус-уран айымныыттан бэриллибит кэрчиги болҕойон аах уонна А11 -А15, В11 -В15 соруудахтары толор

Күкүр Уус. Ии, көмүһүм оҕото, хайа, кэлин дуу? Хайа, көмүһүөм, тоҕо үүккүн тохпут курдук буоллун?
Күннэй. Хомойбутум бэрт.
Күкүр Уус Ол тоҕо, тукаам?
Күннэй. Эн миигин ордук баттаабын. Төрөппүт эрэ диэн, санга үйэ дьолуттан матараары, көңүлбүн былдыаары гынабын. Онон, буруйгун билинэр эрэ буоллаххына, кэлиэм. Ону этэ кэлиим.

Күкүр Уус. Буруйгун даа? Туох буруйбун? Хата, эйигин буруйун бмлмнээри кэллэбэ диэбитим, мин буруйдаах буолан хаалбыт эбиппин дуу. Тукаам, кырдыгыгын дуу, оонньооһунун дуу?

Күннэй. Онон туох да буруйдаах, сыһыналаах курдук санаммат буоллабыг дии?

Күкүр Уус. Бар, бар, тукаам. Бар! Икки харахпар көстүмэ!

Күннэй (ытыы-ытыы). Сыкына, чэ, барыах... син-биир – тугу да истиэ суох... (Тахсаллар).

Күкүр Уус. Көр эрэ маны! Ити барыта Дьуур сутуура, кини булуйууга. Мин, сэттэ уоммун туолан, аҕа баһын тосту олорон бараммын, уончалаах кыһым атабар үнгүөм, киниэхэ баспын тонхотон биэриэм, үрүг харахпын өрө көрүөм суоҕа үһү...

(Суорун Омоллоон Күкүр Уус).

A11 - A15 соруудахтарга бэлэм эппиэттэртэн биир сөптөөбүн төгүрүт.

A11. Драма жанрын арааһа

1. Социально-психологической
2. Историко-революционной
3. Приключенческой
4. Философской

A12. Драма конфликта

1. кыһыл - үрүг
2. былаас - норуот
3. көлүөнэлэр
4. партиялар

A13. Күкүр Уус буруйа

1. уһаныан баҕарбат
2. оҕотуттан akkaастанар
3. колхозка киирбэт
4. кыһын үүрэр

A14. Драмаҕа Сыкына диэн ааттаах герой

1. Күкүр Уус кыһа
2. Күннэй дьүөгэтэ
3. дьиэ үлэһитэ
4. Күннэй аргыһа

A15. Ханнык өс хоһооно бу тизкискэ сөп түбэхэрэ

1. Оҕо сүрэхэ – тааска
2. Оҕолоох ыалтан оннооҕор уот иччитэ үөрэр
3. Оҕо түрбүөн курдук олоотоомо
4. Саха ньоҕой, оҕото өссө ньоҕой.

B11 -B15 соруудахтар хоруйдарын анал илиискэ нүөмэрин ыйан туран эппиэттээ.

B11. Бу айымныы идеята.

Эппиэтэ:

B12. Суруйааччы сүрүн геройун тоҕо уус онорбута.

- Эппиэтэ:
 В13. Драма темата.
 Эппиэтэ:
 В14. Драма ойбоос геройдарын ааттаталаа.
 Эппиэтэ:
 В15. Суорун Омоллоон ханнык айымньыларын билэбин. Жанрдарынан наардаан суруй.
 Эппиэтэ:

4 түһүмэх

Икки соруудахтан талан ылан биир проблемнай ырытыыны онор

- С4.1 «Дьингнээх киһи күүһэ — бэйэтин итэҕэһин кыайыыга" (Алампа «Куораччыт» кэпсээнинэн)
 С4.2 Маайа төлкө сиэртибэтэ дуу, эбэтэр төлкөтүн бэйэтэ онорор-айар дуу? (Н.Якутская «Төлкө» айымньытынан)

5 вариант.
 1 түһүмэх.

...Сулана олорор курдук
 Субуллаҕас муруннаах,
 Иирэр илбис хааннаах,
 Ингнэри собуһс иэдэстээх,
 Уһуктаах уостаах,
 Уоттаах харахтаах
 Ураанхай саха улуу ньургуна,
 Утары бэйэлээбэ буолбут эбит...
 Чалах арыы тыаны
 Чанчыгын аннынан хаалларар,
 Үрдүк үөлэн тииттэри
 Төргүү мутуктарынан
 Төбөтүнэн охсуллар
 Үөлэн быһыылаах,
 Үскэм унуохтаах,
 Үтүө киһи диэн үөскээбит эбит...
 Үс былас холобурдаах
 Үөскэл-биэкэл өрбөгөр өттүктээх,
 Биэс былас холобурдаах биэкэйэр бииллээх,
 Алта былас холобурдаах
 Аманат дараҕар сарыннаах,
 Баай тиитим бастын дүлүнгүн
 Балтаччы уран барыллаабыт курдук

Барылы ньыгыл быччыннаах эбит...
Уолах тиитим уһун дүлүнүн курдук
Ууран-тутан усталаабыт курдук
Ньодо дьоробор сотолоох эбит...
Эридэһиннээх үүн тиэрбэһин курдук
Энсиилээх эрилкэй турулук,
Хатааһыннаах хара чабыл,
Хатыы-түтүү харахтаах эбит,
Харса олорор курдук
Хаара субул хаастаах эбит...
Үөһээ өтгө үнүү-батас курдук,
Аллараа өтгө
Атара-арбыйа курдук,
Быыра ох курдук
Быһыы-таһаа быакаллыбыт,
Үтүө киһи
Үс күлэр өргөстөөбө,
Ааттаах киһи
Алта харса кырыылааба,
Буулаба туйгуна
Бу буолан үөскээбит эбит...

(П.Ойуунускай. Дьулуруйар Ньургун Боотур).

A1. Айымньы жанрын быһаар:

1. остуоруйа
2. олонхо
3. номох
4. үһүйээн

A2. Бу айымньыны ким тылбаастаабытай?

1. Солоухин
2. Шапошникова
3. Державин
4. Коптяева

A3. Бу айымньыттан быһа тардыы туох диэн ааттанарый?

1. пейзаж
2. фон
3. интерьер
4. портрет

A4. Айымньы темата?

1. кылаастар охсуһуулар
2. сэрии темата
3. норуот дьолун туһугар охсуһуу
4. кырасыабай кыыс дьоло

A5. Бу айымньы кээмэйэ?

1. 100 строка.
2. 1 тыһ. строка
3. 10 тыһ. строка
4. 40 тыһ. строка

В1. Айымньыга ханнык уус-уран ньымалар туттуллубуттарый?

Эппиэтэ:

В2. Тэнгэбиллэри бул.

Эппиэтэ:

В3. Айымньы атын сүрүн геройдарын ааттаталаа.

Эппиэтэ:

В4. Айымньы тутулун суруй.

Эппиэтэ:

В5. Атын суруйааччылар олонхолорун аатталаа.

2 түһүмэх.

Баҕа үөн баҕайы
 Баһа эргийбитэ ааһан,
 Өйдөнөн кэлэн, Өлбөт сүбэтин булла истэ...
 -... Ырыаһыккынан да
 Ыраах бастыгһараҕын.
 Хас сарсыарда аайы,
 Хараҕа ууттан тахсан,
 Хара бадараан үрдүгэр
 Таалалаан сытаммын,
 Таптаан иһиллиир этим.
 Өлөр-хаалар күммэр
 Үөрэ-көтө барыахпын,
 Күөгү көмүс күөмэйгин
 Көбүөхтэтэн күндүлээ!- диэтэ,
 Бары албына бараммыт
 Баҕа үөн баҕайы.
 Хара төрүөбүттэн
 Хайҕал диэни билбэтэх
 Хара Тураах акаары,
 Хаана хамнаан,
 Хараҕа дьиримнээн,
 Улаханлык үөрэн,
 Уобан иһэрин умнан,
 Ырыаһыт киһи буолан,
 Ылаан ыыра барда:
 «Даах... дарараах», - диэтэ,
 Даллах-даллах дайбаата.
 Ыллыбын диэн ыһыктан кэбиспитэ,

Бага үөн багайы
Баран ууга түхэн сылдьан:
- Далланныырын аанньа
Далай акаары,
Көбүөхтүүрүн аанньа
Күөх киһиргэс,
Эйиэхэ бу баар!!! – диэн
Иһин эриэнин көрдөрөн,
Умсан хаалла.

(Күн Дьырибинэ. Көбүөхтүүрүн аанньа күөх киһиргэс).

А6. Айымньы литература ханнык көрүнгэр киирэрий?

1. Эпос.
2. Лирика.
3. Драма.
4. Лиро-эпическэй.

А7. Поэт хоһоон ханнык тутулун туттубутуй?

1. Аллитерационнай.
2. Силлабической.
3. Көнүл.
4. Үрүн хоһоон.

А8. Манна ханнык геройдар бааллары?

1. биһирэбиллээх
2. идеальной
3. героической
4. сатирической

А9. Ханнык нуучча суруйааччытын айымньытыгар майгынныырий?

1. Пушкин
2. Крылов
3. Лермонтов
4. Горькай

А10. Айымньы хаһан суруллубута буолуо дии саныыгын?

1. XIX үйэбэ.
2. XX үйэ сабаланыытыгар.
3. 20-с сылларга.
4. Аныгы кэмнэ

В6. Үгэ быһаарыытын биэр.

Эпиэтэ:

В 7. Аллегория суолтатын быһаар:

Эпиэтэ:

В8. Маннык түбэлтэ дьин олоххо көстөр дуо?

Эпиэтэ:

В9. Күн Дырибинэ атын ханнык айымньыларын билэбин?

В10. Үгэһит талаана туохха көстөрүй?

3 түһүмэх.

Кулуба. Көр, бу суруксут миэхэ куораттан сурук ыппыт. Уордьан кэллэ эйиэхэ диэбит. Иһит эрэ, мин аабым:»Уважаемый Иван Иванович, ре-во-лю-ция... орден...» Дьэ, хайдах курдук киһибиний мин, Марыына?

Марыына. Эчи, ким билэр, добор! Тугу-тугу дьаабылаан эрэр буоллугут? Мин сүрэҕим-быарым хотон итэҕэйбэт ити суругу. Баҕар итинтикэнг улахан истээх буолуо...

Кулуба (соһуйар). Киэр буол! Икки харахпар көстүмэ!

Сахалаах нуучча көтөн түһэллэр. Кулуба тонхолдуйар.

Нуучча. Да, здесь медалист стоит. Видно, улусный голова.

Саха. Эн улуус кулубата буолабын дуо?

Кулуба. Даа, мин кулуба буолабын, Иван Иванович диэн.

Саха. Чэ, ол биһиэхэ наадата суох. Бу сэптэри тоҕо хамыйымынан туруорабын? (Ыраахтааҕы мэтириэтин сулбу тардан ылан остуолга бырабар). Маны ылан киэр гын!

Кулуба (соһуйар). Хайдах буоллун, добоор! ыраахтааҕы мэтириэтин ити курдук тутарын сөп дуо? (Күүстээхтик). Мин эйиэхэ ити быһыыламмыккар боротокуол онгоруом ээ!

Саха. Кырдыаҕас, эн сыһа сангарабын...

Кулуба. Хайдах сыһа сангарабын?..

Саха. Билигин ыраахтааҕыны престолуттан эспиттэр. Онон сана көңүл олох кэлэн турар. Ону эн утары баран мэккиһэрин сатамат. Хата, бэйэн быһыыламмыккар протокол онортороойоҕун?!

Сэмэн Сэмэнэбис киирэр.

Кулуба. Сэмэн Сэмэнэбис, бу туох ураанхай дьонун аҕалан, өлүүнү онортордун?

Сэмэн Сэмэнэбис. Иван Иванович, солуута суох сангарба, добор! Ити сана олох тойотторо кэлэн олороллор. Ыраахтааҕы престолуттан эстибит. Революция буолбут Россия иһигэр!

Кулуба соһуйан ол-бу диэки көрр.

Кулуба (тонхолдуйар). Тойотторуом, бырааттарыам, мин... мин сыһа быһыыламмыппын. Ону, баһаалыста, бырастыгы гынын. Мин... мин тугу баҕарар, санаабыккытын биэрэр, аһатар киһибин.

Саха. Кырдыаҕаас, түксү, солуута суоҕу баллыгыраама. Улуус харчытын уордьан, наҕараада ылаары сиэртибэлээбитинг кырдык дуо?

Кулуба. Суох, тойонуом. Ол төрүт сымыйа. (Ыксаабыт). Тойокоом, оҕом, сыһалаах да буоллахпына, бырастыгы гыннардын үчүгэй буолуо этэ...

Марыына (аанга туран). Ол иһин, буолуо этэ. Сордоох, мин эйиэхэ өйдөтөн этэр буоларым: бу курдук быһыыланыма диэн. Ону истибэккэ түбэстин буолбат дуо... (антах барар).

(Быыс)

(Н.Неустроев. Кукаакы кулуба).

- A11. Бу айымньыга күлүллэр убарас кимий?
1. Марыына.
  2. Сэмэн Сэмэнэбис.
  3. Иирээки уол.
  4. Кукаакы кулуба.
- A12. Айымньыга ханнык кэм ойууламмытый?
1. сэри кэмэ.
  2. сэбиэскэй былаас кыайыта.
  3. үрүнгнэр былаастара.
  4. Аҕа дойду сэриитэ.
- A13. Айымньы жанра?
1. драма
  2. трагедия.
  3. комедия.
  4. пьеса.
- A14. Нуучча, саха дьоно кимнээхтэрий?
1. үрүнгнэр
  2. кыһыллар
  3. баайдар
  4. сэбиэскэйдэр
- A15. Автор ханнык герой ис туругун ремарканан тиэрдэрий?
1. Сэмэн Сэмэнэбис
  2. Марыына
  3. Саха
  4. Кукаакы кулуба

B11. Айымньыттан түөлбэ тыллары бул.

Эппиэтэ:

B12. Айымньы ойбоҕос геройдарын ааттаталаа.

Эппиэтэ:

B13. Сэмэн Сэмэнэбис диэн кимий?

Эппиэтэ:

B14. Айымньыга автор Кукаакы Кулубаны тоҕо күлбүтүй

Эппиэтэ:

B15. Н.Неустроев ханнык айымньыларын билэбин?

4 түһүмэх

C1. Ойуунускай айымньыларыгар Өй уонна Сүрэх мөккүөрэ.

C2. Алампа айымньыларыгар Дьол уонна Сор туһунан.

БКЭ варианнарынан боппуруостарыгар эппиэттэрэ.

	1 в.	2 в.	3 в.	4 в.	5 в.	6 в.
A1.	3	2	3	2	2	
A2.	1	2	4	3	3	
A3.	2	3	2	4	4	
A4.	2	2	3	3	3	
A5.	3	1	2	4	4	
A6.	4	4	3	2	1	
A7.	2	3	4	4	2	
A8.	2	1	1	1	4	
A9.	3	2	1	2	2	
A10.	3	3	4	4	3	
A11.	3	3	3	1	4	
A12.	3	2	1	3	2	
A13.	4	4	2	3	3	
A14.	2	3	3	2	4	
A15.	4	1	4	4	4	

1 вариант.

B1. Луха Махсыынабыс Бахсыытап – колхоз маньыһыта, колхоз тэриллитигэр кытгыспыт, охсуспут киһи. Кинини Аласов, история учууталын быһыытынан, оҕолор урукку олобу, геройдары биллиннэр диэн кэпсэттэрэ ыңыраар. Бахсыытап аныгы оҕолор үөрэхтэрин, киэн билиилэрин сөбөр, ол эрэри төрөөбүт энгэрдэрин билбэтгэриттэн хомойор.

B2. Оскуола үрдүк кылаастарын оҕолорун нэһилиэк ытыктабыллаах кырдыаҕаһын кытта көсүһүннэриилэригэр оҕолор кэпсэтиилэрэ.

B3. «Саша ачыкытын анныаламмахтаата», «Бахсыытап олоппоһуттан ойон турда».

B4. Хатылааһын, риторическай ыйытыы, эмоция.

B5. «Киһи биридэ олорор» роман, «От үрэххэ» кэпсээн, «Сахалар ааттарыттан» драма.

- В6. кириэстии, толору
 В7. лирическэй герой – автор бэйэтэ
 В8. үөрүү-көгүү, өрө көтөбүллүү, дуоһуйуу, дьоллонуу
 В9. уолан, күннээх, дьоллоох, үгүс
 В10. Сайа, Сандаарыйа, Умсуура
 В11. ремарка
 В12. төрүөттэн сабаланаар: Уйбаан байар баҕаттан Кууһума баайын уорар.
 В13. «Айыы буолбутун даа иһин, айыытааҕар күн кыһалҕата улахан», «тыала суохха масс хамсаабат».
 В14. Уйбаан « күн сиригэр баайтан ордук дьол суох» диэн санаалаах аньыыны да онгорорун кэрэйбэт киһи, оттон Дьэкиим «көнө сүрэжинэн сылдыар ордук. Баай да эрэйдээх буолуо ээ» диэн бигэ санаалаах ыраас чиеһинэй киһи..
 В15. Алампа драмалара – «Бүдүрүйбүт көммөт», «Таптал», «Дьаданы Дьаакып», «Олох дьэбэрэтэ», «Манчаары» уо.д.а.

2 вариант.

- В1. үрэх дулҕатынааҕар элбэх ураа муостааҕа, халлаан харана сулуһунааҕар элбэх сыспай сизэллээбэ, халын ыарҕа курдук халын норуота, уу күүгэнин курдук уостан, сир сиигин курдук симэлийэн, улуу тиит төнүргэһин курдук, инньэнэн тэһэ аспыт курдук....
 В2. Аатырбыт биис ууһун суостаах-суодаллаах баһылыга. Норуотун туһугар толкуйдуур, охсуһар, тылын ылыннарар.
 В3. Соботох хаалар – норуота айыыны – хараны билиммэт туохха да баппат киһи үөскээбит диэн куттанан куотан хаалар.
 В4. Улуу Куданса уот-сиэмэ буолан, дьон өйүн-санаатын уһугуннарар, охсуһууга ынҕыраар сыаллаах буолар.
 В5. Уот-сиэмэ – «Иирбит Ньюкууска», кылыс-батыһа – «Александр Македонскайга» көстөллөр.
 В6. үрүн холорук буолан, үрүн кыталык буолан, Манчаары манан атыныы
 В7. кэрискэ, паараласпыт
 В8. Манчаары манан ата Олоххо мин да саатанар
 Манчаары албан аата Омоон суолум баар уо.д.а.
 В9. Манчаары манан ата, хоһооннорум - сонобосторум
 В10. «Маннайгы хаар», «Төрөөбүт дойду», «Сайылык», «Саха үнкүүтэ» уо.д.а.
 В11. Күлүк: «Дьол даа, сор даа уһуга суох буолбат. Былыт быһыһынан күн тыктабына, күлүк сири былдьаһа сылдыһааһын» - диэн этиитэ кини Кэтирийи олоххо үөрэтэр, дьол кэлиэ диэн биллэрэр, ону кэтэһэригэр уонна хорсун санааны ылынан дьолун туһугар охсуһарыгар этэр.
 В12. реализм
 В13. ис монолог
 В14. хомойууга, санаатын түһүүтэ, тапталын күүһэ көстөр.
 В15. Кулаковскай «Кэччэгэй баайа», Алампа «Кэччэгэй кэриэһэ суох», Суорун Омоллоон «Күкүр Уус» драматыгар Түптүр Хара уобараһа уо.д.а.

3 вариант.

- В1. куһаҕан харахтаах, дьабдыгыраабыт сангалаах, хатынҕыр оһонньор.

- В2. оҗо санатыгар антитеза ньыматынан суруйааччы оҗо психологиятын, өйүн-санаатын арыяр.
- В3. сыгынньах, улахан, хара, куһаҕан, хатыныр, дыбдыгыраабыт
- В4. Лэглээриннэр - дыадангы ыал, кыра балаҕаннаахтар, биир эрэ ынахтаахтар, оҗолоро Микиитэ сылдыар.
- В5. «Атаҕастабыл», «Алдырхай», «Мотуо», «Тоҗус төгүл тоҗо?» у.д.а.
- В6. сөрүүн сүөгэй курдук, убаҕас отон уутун курдук, сырдыгыныны көөннүбүт сылгы кымыһын курдук...
- В7. Ассонанс:
Иитиллибит ийэ тылбыт
Иинэбэс сири
Имэнгнээх
Ибиирэн биэрдэ...
- В8. сөрүүргэтэр, утабы аһарар, тоҗулу ханнарар, ибиирэн биэрэр, күлүмнэтэ сырдатар, быыһыыр, өрүһүйэр...
- В9. Поэт төрөөбүт суолтатын туһунан этэр: тыл баар эрэ буоллаҕына – норуот баар.
- В10. С.Данилов – «Мин нууччалыы билиим», «Саха тыла», П.Тобуруокап «Сахам тыла», И.Гоголев у.д.а.
- В11. «Кулгаабым тыаһатааҕа дуу диэбитим... Балаҕаным иччитийбит ээ (Кириэстэнэр)» Харанга итэбэллээх Бырдаахап куттанар уонна алдырхайга түбэспитин «куһаҕан тыын» буулаата диэн этэр.
- В12. Уурумнью харчылаах киһи аатыраммын, нэһилиэк баайа буолан, миигин киһи эрэ барыта ытыктыыр. Оннооҗор ити сибэтиэй баачыка, нуучча аҕабыта, өрө-сала көтөр...
- В13. Барахсан, дырибинээн түһэн, дыһүнэ тоҗо баҕас үчүгэйэй! У-у, барахсаным сыыа! (Сыллаан ылар). Харчы диэн улахан күүстээх кыыл.
- В14. Силээхтэ Сэмэн, Куонаан, Алаапыйа эмээхсин, Аҕабыт, Марыына, Дьарааһын атыһыт у.д.а.
- В15. «Күөх Көппө» - Сурорун Омоллоон, «Кукаакы кулуба» - Неустроев, «Оҗоҗо баҕарбыт» - П.Ойуунускай, «Нууччатымсыйбыт» - Алампа у.д.а.

4 вариант.

- В1. Отонно ытыллыбыт күөрчэх курдук күдээригэс былыт, суораты ыспыт курдук бырдыгынасы сибэкки, буспут моонньоҗон курдук хап-хара харахтаах...
- В2. Дьадангыларга көстөр танастарыгар-саптарыгар: Марба атах сыгынньах, Байбал эргэрбит сонноох, кэпсэтиилэригэр: Марба тулаайах ыал хамначчыта кыыспын диир, Байбал икки ынахтаахпын диир.
- В3. Батталлаах олоххо дыоллоро суох. Кэпсээн бүтүүтүгэр Марба онгоойуктар ырыаларын истэр: Сыы-сыы сырдык үйэ сымсыга көһүннэ... Туораахтар үйэлэрэ бүттэ... Онон суруйааччы Марбалаах санга сырдык олоххо дыоллоох буолуохтара диэн эрэлинэн айымныһын түмүктүүр.
- В4. Уолларын аата – Чыычаах, эһэлэрэ – Талкы оҗонньор.
- В5. Дьахтар тематыгар – Алампа «Олох дыэбэрэтэ», Өксөкүлээх «Тыа дыахтара», Суороун Омоллоон «Аанчык, Ойуунускай «Дьэбэрэттэн тахсыы» у.д.а.

- В6. Ол аата кэлэн иһэр норуоту кытта сайдыы-үөрэх өтгүнэн тэнг буолуохха, оччоҕо эрэ баттаммакка тыыннаах буолуохпут диэн этэр.
- В7. Ол аата - сана үйэҕэ уруккубутунан олорон хаалбахха уларыыахха – сайдыахха, үөрэниэххэ, атын норуоттары кытта тэнг буолуохха диэн ынгырар.
- В8. риторическай ыйытыы, хатылааһын, аллитерация, өс хоһоонноро уо.д.а.
- В9. демография. Экология, технократия, сэриилэр, революция, аччыктааһын, колонизация, баттал, охсуһуу уо.д.а.
- В10. Алампа «Дьол икки, Сор икки», П.Ойуунускай – «Кыһыл Ойуун», «Улуу Куданса». Н.Лугинов «Сэргэ», «Суор», «Кустук», И.Гоголев «Иэйэхсити кэлэтии», «Үһүс харах» уо.д.а.
- В11. сана олоҕу туту
- В12. Уус, саха норуотун өйдөбүлүнэн, ытык, улуу киһи, олоххо кини көнүл, атабастаммат-баттаммат киһи, тимири баһылаабыт киһи туһата баһаам.
- В13. колхозтааһын темата
- В14. Сыкына, Буойа, Най, Түптүр Хара, Куочай уо.д.а.
- В15. драма – «Сайсары», комедия – «Күөх Көппө», кэпсээн – «Аанчык», «Бэйэтэ эмтиэкэ», оҕоҕо аналлаах айымньылары – «Чүөчөөски», «Чөөчө» уо.д.а.

5 вариант.

- В1. тэннэбиллэр, эпитет, гипербола, хатылааһыннар, аллегория уо.д.а.
- В2. баай тиитим бастын дүлүнүн курдук балтачы уран барылаабыт курдук барылы ньыгыл быччыннаах, уолах тиитим уһун дүлүнүн уран-тутан усталаабыт курдук сотолоох, эридэһиннээх үүн тиэрбэһин курдук харахтаах, харса олорор курдук хаастаах уо.д.а.
- В3. Саха Саарын тойон, Сабыйа Баай хотун, Уот Уһутаакы, Өһөр Харбыыр, Кыыс Кыскайдаан, Үрүн Уолан, Туйаарыма Куо, Айталы Куо, Күн Дьырибинэ, Кыыс Ньургун уо.д.а.
- В4. олонхо туталунан: төрүүтэ - абааһы уола айыы кыһын уорар, сайдыыта – айыы бухатырынын айана, чыпчаала – айыы бухатыра абааһы бухатырынын кытта охсуһуута, сөллүүтэ – айыы кыһын быһыыра, түмүгэ – уруу.
- В5. С.Васильев – «Эрчимэн Бэргэн», Күннүк Урастырап – «Кулун Куллурустуур», «Тойон Дьаҕарыма», Эрилик Эристиин – «Бура Дохсун».
- В6. Үгэ диэн – сюжеттаах, геройдардаа эпос жанра (хоһоонунан кэпсээн), кыылар-сүөллэр уобарастарынан дьон характерын итэбэстэрин сатирическайдык ойуулаан көрдөрөр алегорическай ис хоһоонноох айымньы.
- В7. тураабынан акаары, киһиргэс, бэйэтин кыабын билиммэт киһини, баһанан албын, сирэй көрбөх, киитэрэй киһини күлүү гынар.
- В8. дьын олоххо күн да айы баар быһыы-майгы: киһиргэс, бэйэтин кыабын билиммэт, сирэй көрбөх, албын дьон үгүстэр.
- В9. «Сахсырҕалаах таракан», «Турах уонна күтэр», «Тастын лаппы бастын табаара», «Биэстэ эстэр бинтиэпкэм» уо.д.а.
- В10. Сытыы кылыс тыллаах, сууһарар сатиралаах, табыллыбыт уобарастардаах, үгэтэ-аллегорията күүстээх.
- В11. хамыйымына, мэккиһэр, тойокоом, өлүүнү оноттордун уо.д.а.
- В12. Иитиэх уол, Марыына, Тыгырах, Утары уо.д.а.

В13. Сэмэн Сэмэнэбис – улуус суруксута, кини киитэрэй өйдөөх, бэйэтин туһатын өйдүүр, үөрэбэ суох кулубаны кигэн нолуокка хомуллубут харчыны сиир-уорар санаалаах.

В14. Кукаакы Кулуба – комедия күлүллэр уобараһа. Кини үөрэбэ-сайдыта суох, албынна кэбэбэстик киирэр кэнэн өйдөөх, сатабыла суох салайааччы, олох уларыбытын да өйдөөбөт түнкэтэх киһи.

В15. комедиялара – «Куһаҕан тыын», «Тиэтэйбит», «Тар», кэпсээннэрэ – «Балыксыт», «Бйданга», «Дьүһүн кубулуйумтуо» у.д.а.

6-с вариант.

1 түһүмэх.

Бэриллибит тиэкиһи болҕомтолоохтук аах уонна эпос айымньытын быһыытынан ырытан маннык соруудахтары толор – А1-А5, В1-В-5.

Киһи үчүгэй эбэтэр куһаҕан буолуохтаах. Литература уруогар ырытар, үөрэтэр геройдарбыт курдук. Мин куруутун икки эрээтинэн стройдаабыт дьонно кэккэлэрин көрөбүн: бииригэр үчүгэй дьон - биһирэбиллээх геройдар: Корчагиннар, Давыдовтар, Нагульновтар, иккиһигэр куһаҕан дьон – омсолоох геройдар: Половцевтар, Литьевскэйдэр. Кинилэр үчүгэйдэрэ, куһаҕаннара кылаас дуоскатыгар суруллубуттуу ырылыччы көстөр буолуохтаах. Ол көрөн олон хайдах тус-туһунан сыананы биэриэххин сөбүй? Мин өйүм хоппот. Мин соторутаанна диэри иннэ дии саныырым.

Быйыл барыта сабыс-сага. Олорор алааспын атын өтүттэн киирэн көрбүттүү. Мин биридэ мунаммын куулаттан алааспар киирэн баран билбэккэ турбуттаахпын.

Улаатан өйдөнүөм кэриэтин, олоххо өйдөөбөтүм абыһахтааҕар үксээн иһэргэ дылы. Баҕар, ол иһин буолуо, былыр биир муударай киһи «сааһын тухары олоҕо, сааһын тухары үөрэн» диэбитин, иккиһэ абарбытты саба сангарбыт: «Син биир акаарыгынан өлүөн».

Олох биһиги бэһис кылааска үөрэппит айсбергбытыгар маарынныыр диэн толкуйга кэлиим. Биһиги кини бэрт кыра чааһын көрөбүт. Оттон анна, биһиги билбэппит-көрбөппүт, быдан улахан, кудумньулуу барар. Муус үөһээ өтүн одуулаһан иһэн, эмискэ билбэккэбин, тынан кэтиллэр курдук киниэхэ анныллар соччо үчүгэйэ суох уонна кутталлаах...

(Далан. «Дьикти саас»).

А1. Айымньы жанрын арааһын быһаар:

1. роман
2. очерк
3. сэхэн
4. кэпсээн

A2. Автор герой характерын арийар уус-уран ньымата:

1. диалог
2. ис сана
3. монолог
4. ис санаата

A3. Геройу суруйааччы олобун ханнык кэмигэр ойуулуурый:

1. үчүгэйи-куһаҕаны араара илик оҕо саас
2. олобу көрүүтэ уларыйар кэмэ
3. олохтон санаата түспүт кэмэ
4. кинигэни ааҕа олорон толкуйдуур кэмэ

A4. Герой санатыгар сөбүлээн туттар ньымалар:

1. риторическай ыйыты, тэннээһин
2. гипербола, тыыннаабымсыты
3. аллегория, синекдоха
4. эпитет, кэккэлэһиннэри

A5. Герой сүрүн интэриэһэ туохха көстөрүй:

1. география
2. философия
3. история
4. литература

B1. Тиэкискэ тэннэбиллэри бул уонна ис хоһооннорун быһаар.

B2. Тиэкискэ кирибит геройдар ханнык айымньылартан ылыллыбыттарый.

B3. Былыргы философ этиитэ өс хоһооно буолбут. Ол ис хоһоонун быһаар.

B4. Айымньы темата уонна идеята.

B5. Оҕолорго аналлаах атын билэр айымньыларгын ааттаталаа.

2 түһүмэх.

Лирика айымньытын ааҕан баран, А6-А10, В6-В10 соруудахтары толор.

Сахам сирэ барахсан

Үрүң эһэ арбаҕыны
Үллэр бааллаах хоту байбал
Кытылыгар айар, ыллыыр
Сахам сирэ барахсан.

Оо, төрөөбүт көңүл дойдум
Таптыбын эн ырыаларгын,
Хара улар хааһын курдук
Аалай кыһыл сарыалгын.

Үөрэр күммэр мин тулабар
Эн чыычаабын ыллаатын.
Ыалдьар күммэр мин аттыбар
Эн хатынҕын санаарбаатын.

А6. хоһоон жарын арааһын быһаар:

1. политической лирика
2. гражданской лирика
3. таптал лириката
4. философскай лирика

А7. хоһоон тутулун быһаар:

1. силлабической
2. силлабо-тонической
3. көнүл хоһоон
4. үрүн хоһоон

А8. хоһоон темата:

1. норуот историята
2. былыргыны кэрэхсэтии
3. төрөөбүт дойдуга таптал
4. олонхо туһунан

А9. хоһоон пафоса:

1. пессимистическэй
2. сатирической
3. героической
4. оптимистической

А10. Хоһоонно рифма арааһын ый:

1. кириэстии
2. паараласпыт
3. куустарыы
4. кэриччи

В6. Тиэкистэн эпитеттэри булан ис хоһооннорун быһаар.

В7. Поэт киэн туттуута туохха кэстөрүй?

В8. Хоһоонно тэннэбиллэри бул.

В9. Хоһоон идеята.

В10. Бу хоһоон тематыгар суруллубут атын поэттар айымньыларын ааттаталаа.

3 түһүмэх.

Драма айымньытыттан быһа тардыыны ааһан баран, А11-А15, В11-15 соруудахтары толор.

Саһыл Ойуун

Улуу тойонум, убайдаах доборум,

Уруйдаах айхалым кэнниттэн

Этэр тылбын истэн туруй...

Мөккүөр бөбөбүн мөлтөгүй,

Мөккүөр бөбөбүн төннөрүй!

Кыһыл Ойуун

Алдьархайдаах айыым аймабын

Ат гынан айааһаабыт-мииммит,

Эрэийн-буруйун элбэппит,
Эрийэн-мускуйан ололбут,
Орто дойду баһылыга буолбут
Оруос Баай обургуну
Күрэс былдыһан, күөн көрсөн,
Күлэ-күлэ күлүн таптайыабым...
Мөккүөр бөбөбүн мөлтөшпөспүн,
Мөккүөр бөбөбүн төннөрбөспүн!

(Чачыгыраччы күлэр).

Саһыл Ойуун

(уолуйан тура-тура)

Дьылҕа Тойон тыыннаах!

Дьылҕа Тойон күүстээх!

Бэбэһээнни бэтинээски

Бэрдимсийимэ!

Чугастаабы чугуччу,

Чуубурбаама!!!

Оруос Баай суон буруотун

Умуруоруон суоҕа,

Өлбөт үрдүк соргутун

Өлөрүөн-өһөрүөн суоҕа.

(тахсар).

Кыһыл Ойуун

Өлбөт үрдүк дьөһөгөй – түүл!!!

Үөскүүр үйэ танарата – атын,

Үөскүүр үйэ баһылыга – туспа...

(П.А.Ойуунускай. «Кыһыл Ойуун»).

A11. Айымньы жанра:

1. драма.
2. трагедия.
3. комедия.
4. тргикомедия.

A12. Саһыл Ойуун ким аатыттан кэлбитий:

1. Дьылҕа Тойон
2. Бэйэтэ
3. Оруос Баай
4. Отчуттар

A13. Кыһыл Ойуун ханнык геройуй?

1. биир эбиллээх
2. омсолоох.
3. резонер
4. символ

A14. Кыһыл Ойуун кими көмүскүүр эбитий:

1. Оруос Баайы
2. Дьылҕа Тойону
3. Айыы аймаҕын

4. Тангараны

A15. Автор ремарката тугу көрдөрөрүй. Саһыл Ойуун:

1. куттаммытын
2. иэстэһиэбин
3. уордайбытын
4. соһуйбутун

B11. Ойууттар туохтан кыһырыстылар?

B12. Кыһыл Ойуун туох мөккүөрүн тардыбытый?

B13. Кинилэр ханнык «тангараларга» үгэр эбиттэрий?

B14. Айымны идеята?

B15. Бу темаға анаммыт Ойуунускай атын ханнык айымнылары билэбин?

4 түһүмэх.

С соруудахха икки бэриллибит тематтан биирин талан ылан проблемнай ырытыны тэнитэн суруй.

C1. Олонхоҕо саха улун уонна кыһын идеаллара.

C2. Өксөкүлээх саха олобун омсолоох өрүттэрин күлүүтэ.

7-с вариант.

1 түһүмэх.

Бэриллибит тиэкиһи болҕомтолоохтук аах уонна эпос айымнытын ырытан манньык соруудахтары толор – A1-A5, B1-B-5.

- Тур, тур, хойутаары гыннын, сотору халлаан сырдыа, - дии-дии, кыыс киһини тардылаабыта. Кырдьык даҕаны! Ылдыаа хойутаабыт. Тардылык үөһэ тардылык. Бу хаһан тийэр киһиний тойонугар? Ылдыаа тиэтэйбиттик оронуттан сулбу ойон турбута, кыыс хайыы-үйэбэ чаанньыгын оргутан, остуолун тардан, суунар уулары бэлэмнээн тоһуйбут этэ.

- Уута суох, сүрэхтээх да дьахтар буолсу, - диэн киһи иһигэр биһири санаата. Манньык кэргэннэммит киһи. Оччоҕо киһи олобу билэн хаалыа этэ. Бу дьүһүнүккэтин, унуобун-иниэбин оҕотун, бу сүрэбин бэлэһин!.. Эй, кэбис, кини урут манньыгы санаан да, түүлүгэр да түһээн көрө илик.

Кинилэр саната суох чэйдии олордулар. «Таптыыртан харах араһпат» диэн өс хоһооно этэринии, кини хараҕа кыһыттан араһпат, одуулаан онолун булбат. Көрдөбүн аайы таттаран, санаттан сананы, урут билбэтэх өттүлэрин буларга дылы. Арай сирэйэ арыый кубарыйбыт курдук. Бэбэһэнниттэн итинниккэ дылы этэ. Онуоха уоттаах улахан хара харахтара эбии диринээн, тугу эрэ толкуйдуур дуу, саныыргыыр дуу курдук этилэр. Санааргыыр быһыылааҕа, туох эрэ көстүбэт күлүк хараһын кытыыларынааҕы сурааһыннарыгар ыга баттыыра, кини

иэдэстэрин тэтэркэй имнэрин куурдубут курдук этилэр. Быһата муода кыыс, кини маннык кыыһы көрбөтөбө... Бу иччитэх өгөххө кэлэн түбэстэбэ. Тулаайах оҕо буоллаҕа дуу? Кырдыаҕас эриттэн куотан кэлбит кыыс сырыттаҕа дуу?
(Н.Заболоцкай. «Маапша»).

A1. Айымньы жанрын быһаар:

1. кэпсээн
2. остуоруйа
3. үһүйээн
4. сэхэн

A2. Автор герой характерын арыһар уус-уран ньымата:

1. диалог
2. ис сана
3. монолог
4. автор саната

A3. Кыыһы характеристикалыыр ньыма:

1. ис сана
2. ис санаата
3. мэтириэт
4. деталь

A4. Айымньыга ханнык кэм ойууланарый:

1. сэбиэскэй кэм
2. баай-дьаданы кэмэ
3. түнҥ былыргы кэм
4. «ириэрий» кэмэ

A5. Айымньыга бу кыыс кимий:

1. тулаайах кыыс
2. кырдыаҕас эриттэн күрээбит кыыс
3. үөр кыыс
4. балаҕан иччитэ

B1. Оччотообу эр киһи дьахтарга ордук тугу сыаналыыр эбитий? Герой бу кыыһы сөбүлүү көрөр эрэри тоҕо киниэхэ сананар кыаҕа суобуй?

B2. Сүрүн геройдар ааттара? Кыыс мэтириэтэ тоҕо маннык дьиктиний?

B3. Айымньы идеятын быһаар.

B4. «Таптыыртан харах араһпат» өс хоһоонун салгыытын суруй.

B5. Атын суруйааччылар дьахтар тематыгар ханнык айымньылары суруйбуттарай?

2 түһүмэх.

Лирика айымньытын ааҕан баран, А6-А10, В6-В10 соруудахтары толор.

Кыһыл Армия

Кырыынан көрсүһэн, -

Уһуктаах өргөстүү

Уун-утары кэтистэ,

Хомпоруун хотойдуу

Хорсуннук түһүстэ...

Ити курдук
Икки күүс –
Сырдык уонна хара күүс,-
Эпсэри түсүһэн
Эллэһэн истилэр,
Хардары анныһан
Хааннаһан бардылар...
Сүллэр этиннии
Сүнкэн тыастар
Онтон буоллулар,
Көмүөл мууһунуу
Күрүлүүр ньиргиэрдэр
Онтон буоллулар...

(С.Васильев. «Андабар»)

А6. айымньы жанрын быһаар:

1. олонхо
2. поэма
3. баллада
4. хоһоон

А7. хоһоон тутулун быһаар:

1. силлабической
2. силлабо-тонической
3. көнүл хоһоон
4. үрүн хоһоон

А8. айымньы темата:

1. норуот историята
2. былыргыны кэрэхсэтии
3. төрөөбүт дойдуга таптал
4. олонхо туһунан

А9. айымньы пафона:

1. пессимистическэй
2. сатирической
3. оптимистической
4. героической

А10. айымньы хас сыллаахха суруллубутай:

1. 1917
2. 1925
3. 1941
4. 1961

В6. Тиэкистэн тэннэбиллэри булан ис хоһооннорун быһаар.

В7. Поэт айымньыта ханнык событиёга анаммыты?

В8. Айымньы ханнык үгэстэргэ олобурбутуй?.

В9. Айымньы идеята.

В10. Бу айымныы тематыгар суруллубут атын поэттар айымныыларын ааттаталаа.

3 түһүмэх.

Драма айымныытыттан быһа тардыыны ааҕан баран, А11-А15, В11-15 сорудахтары толор.

(Үс-түөрт кустаах, саалаах талах ойуур иһиттэн Лоокуут тахсан кэлэр).

Лоокуут

Дорообо, кырдыаҕас!

Күһэнгэй

Дорообо, эр бэрдэ.

Бу булчут-алчыт.

Үчүгэй сэбэрэлээх

Үтүө ыччат эбиккин.

Ким оҕотобун?

Лоокуут

Обуруос эбэ олохтооҕо

Нараҕан оҕонньор оҕотобун.

Эн ким диэн кырдыаҕаскыный?

Хантан хана айаннаатын?

Кырдыаҕас, хамсан уота умуллубут дуу?

Бэйи, уматан биэриим...

Күһэнгэй

Махтал, үтүө ыччат...

Лоокуут

Айан киһитигэр наада буолуо,

Кырдыаҕаас, бу кустары ыл.

Күһэнгэй

Оо, үтүө сүрэхтээх ыччаккын, -

Киһи-сүөһү төрдө буолуон.

Бултаабыт булду барытын

Бэйэттэн аҕа киһиэхэ биэрбэт баҕайы.

Дьол төһөбө да тобоҕу кытта сылдыааччы...

(Т.Сметанин. «Лоокуут уонна Ньюргунун»).

А11. Айымныы жанра:

1. трагикомедия.
2. трагедия.
3. комедия.
4. драма.

А12. Бу кэрчик айымныы ханнык чааһай:

1. киириитэ
2. ортото
3. бүтэһигэ
4. түмүгэ

А13. Күһэнгэй ханнык геройуй?

1. бийрээбиллээх
  2. омсолоох.
  3. резонер
  4. символ
- A14. Драма сюжетын арийар сүрүн ньыма ханныгий:
1. монолог
  2. диалог
  3. ремарка
  4. ойуулааһын
- A15. Ньургунуну төрөппүттэрэ кимиэхэ кэргэн биэрэ сатылларый:
1. Лоокуут
  2. Мөлчөс
  3. Мардыаһай
  4. Сэрбэкэ
- B11. Саха дьоно аан бастаан хайдах билсэр эбиттэрий?
- B12. Күһэнэй Лоокууту хайдах киһи буолуонг диэн чинчилирий? Тоҕо?
- B13. Күһэнэй Лоокууту ханнык сизэргэ үөрэттэ?
- B14. Күһэнэй Лоокуукка сүрүн сүбэтэ тугуй? Тоҕо?
- B15. Т.Сметанин атын ханнык айымньыларын билэбин?

4 түһүмэх.

С соруудахха икки бэриллибит тематтан биирин талан ылан проблемнай ырытыыны тэнитэн суруй.

C1. Кырасыабай кыыс А.Кулаковскай, А.Софронов өйдөбүллэринэн хайдах буолуохтаабы?

C2. Таптал харахтаах дуо? (Софрон Данилов «От үрэххэ» кэпсээнинэн).

б-с вариант эппиэттэрэ.

- A-1 - 3
- A-2 - 4
- A-3 - 2
- A-4 - 1
- A-5 - 4
- A-6 - 2
- A-7 - 1
- A-8 - 3
- A-9 - 4
- A-10 - 1

- A-11 – 1
- A-12 – 3
- A-13 – 4
- A-14 – 3
- A-15 – 4

В-1. Олорор алааспын атын өтгүттэн киирэн көрбүттүү: олох көстүүтүн быһаччы сыаналааһын – акаары быһыы, дынг олох кинигэттэн уратылаах, ол уустук өрүттэрин толору өйдүүргэ киһи дьулуһуохтаах. Олох айсберга маарынныыр: киһи олоххо билбэтэ үгүс буолар. Көстүбэт мууска тыынан кэтиллэр курдук: олоххо толкуйдаабат акаары киһи үгүс албаһы онгорор.

В-2. Н.Островской «Как закалялась сталь», М.Шолохов «Поднятая целина».

В-3. Былыргы философ киһи олорорун тухары үөрэниэхтээх диэн этэр.

В-4. Темата – оскуола олоҕо, дыкти саас – оскуоланы бүтэрэр ыччат өйө-санаата, идеята – олоххо бэлэмнэнии.

В-5. Т.Сметанин «Күөрэгэй», П.Ойуунускай «Оҕо куйуурдуу турара», П.Тобуруокап «Төкөлүк уонна Тэкэлик», Суорун Омоллоон «Чүөчээски» уо.д.а.

В-6. Үрүн эһэ – эпитет эһэ арааһын бэлиэтиир аакка кубулуйуута, аалай кыһыл сарыал – аалай нуучча тылыттан киирбит, кыһылы эбии күүһүрдэр, айылба көстүүтүн кэрэтин бэлиэтээһин, үрэр-ыалдьар – утарыта суолталаах эпитеттэр поэт санаатын тиэрдэллэр.

В-7. Поэт төрөөбүт дойдутун таптыыр, кини төрөөбүт дойдута сүңкэнинэн, уратытынан, айылба кэрэтинэн, киһиэхэ күүс угар кыабынан киэн туттар.

В-8. Үрүн эһэ арбабыны, хара улар хааһын курдук.

В-9. Хоһоон идеята - төрөөбүт дойду киһиэхэ эрэ күндү, патриот киһи төрөөбүт дойдутун таптыыр, киэн туттар.

В-10. С.Данилов «Төрөөбүт дойду», Күндэ «Төрөөбүт дойду», С.Васильев «Улуу Ленам», М.Ефимов «Төрөөбүт алааскын эн таптаа» уо.д.а.

В-11. Саһыл Ойуун Оруос Баай илдьитэ буолан, Кыһыл Ойуун баайы утары охсуһууттан akkaастанарыгар көрдөһөр, онуоха Кыһыл Ойуун буолуммат.

В-12. Кыһыл Ойуун айыы аймаҕын - дьадангы норуоту көмүскэһээри, батталы утары охсуһууга турунар.

В-13. Саһыл Ойуун – баайдары көмүскэһэр уонна манньк быһыы Үөһээттэн олохтоммут, көтүрүллүбэт диир, кини Дьылба Хаан күүстээх диэн эрэнэр. Оттон Кыһыл Ойуун «үөскүүр үйэ тангарата – атын» уонна «икки атахтаах тилиннэ, өйүнэн өлбөт буолла» диэн киһи күүһүгэр, олоҕу уларытар кыабыгар итэбэйэр.

В-14. Айымньы идеята - охсуһуу. Суруйааччы норуоту охсуһууга ынырар, Кыһыл Ойуун быһабы алгыыр, уот оттор. Быһах, уот - охсуһуу символлара.

В-15. Кылаастар охсуһууларын тематыгар Ойуунускай «Былааһы – Совекка!», «Иирбит Ньюкуус», «Сүрэх», «Көнүл ырыата» уо.д.а үгүс айымньыларын суруйбута.

С-1. Олонхоҕо саха кыһын уонна уолун идеала.

Олонхоҕо бухатыыр дьүһүнүн, мэтириэтин, күүһүн-уоһун сүрдээн-кэптээн ойуулуулар. Манна туттар ньымалара – гипербола, тэннэбил, эпитет: «суллаабыт тиит саҕа харылаах, хастаабыт тиит саҕа сотолоох». Оннук уол норуотун

көмүскүүр, дьоллуур кыахтаах. Олонхо кыына дьүһүнүнэн ураты кырасыабай буолар. Кини хайаан да кэрэ мөссүөннээх, «тобус былас уһун суһуохтаах» буолара норуот кэрэни өйдүүрүн, кэрэбэ сүгүрүйэрин көрдөрөр. Маннык кыыс бухатыыр уол анала буолар. Кинилэр уруу тэрийэн, ыал буолан саха төрдө буолаллар. Онон эдэр ыччат норуот кэскилэ буолуохтаах.

С-2. А.Кулаковскай олорбут кэмэ икки үйэлэр - XIX уонна XX ыпсыылара буолар, ону кытта бу олох уларыытын кэмэ этэ. Ол иһин сайдыыга ыңгырар суруйааччы хаалыылаах олох харгыстарын – патриархальной-феодальной олох көстүүлэрин кириитикэлээбитэ: «Кэччэгэй баай», «Саха дьахталларын мэтириэттэрэ», «Тыа дьахтара». Манна кини олохтон хаалбыт, былыргылы укулааты тутуһар дьону күлүүгэ таһаарар. Ол курдук кэччэгэй баай харчытынан оннообор бэйэтэ да туһаммат, эргэ илдьиркэй таһастаах, куһаҕан ахтыйбыт астаах, эгэ норуокка туһалыа дуо? Суруйааччы оччотообу саха дьахтарын ыар балаһыанньатыттан хараастыбыта, ол курдук саха дьахтара үс хос батталага тэпсиллэн олорор, көнүлэ суоҕа. Ол эрээри сана үөскээн эрэр капиталистическай сыһыаннаһылар саха норуотун олобор эмиэ ыарахаттары аҕалар этилэр - арыгылааһыны, көлдүн олобу. Ону кини «Итирик бурсуй ырыата», «Арыгы», «Куорат кыргытара» айымньыларыгар кириитикэлээн көрдөрбүтэ. Онон суруйааччы норуотун үөрэппитэ, сиэрдээх, дьоллоох олоххо ыңгырбыта.

7-с вариант эппиэттэрэ.

А-1 - 1

А-2 - 2

А-3 -3

А-4 - 2

А-5 - 3

А-6 - 2

А-7 - 3

А-8 - 1

А-9 - 4

А-10 - 3

А-11 - 4

А-12 -1

А-13 - 3

А-14 - 2

А-15 -3

В-1. Эр киһи дьахтарга бэлиэтии көрөрө сүрэхтээбэ, үлэһитэ – «уута суох эбит. Үчүгэй кэргэн буолсу» дии саныыр. Уонна, биллэн турар, тас дьүһүнэ, кэрэтэ, туттуута-хаптыыта эмиэ болбомтоҕо ылыллар. Ол эрээри Ылдьаа дьаданы буолан, маннык кэргэннээх буолуу кини түүлүгэр да киирбэт эбит.

В-2. Уол – Ылдьаа, кыыс – Мааппа. Мааппа үөр буоларын Ылдьаа билбэт, ол да буоллар кини кыыс кэрэ сэбэрэтигэр киһиэхэ майгыннаабат мэтириэтин бэлиэтии көрөр.

В-3. Н.Заболоцкай «Маappa» кэпсээнигэр олох олоруу диэн кэрэтин туһунан санаатын эппитэ.

В-4. «Таптыртан харах арапат – ыалдьартан илии арапат».

В-5. Күндэ «Марба», Суорун Омоллоон «Аанчык», Алампа «Таптал» у.д.а.

В-6. Уһуктаах өргөстүү - күүстээхтик, хомпоруун хотойдуу – хорсуннук, сүллэр этиннии тыас – сэрии аан дойдуну аймаабыта, көмүөл мууһунуу ньиргиэр – бар дьон туруммута.

В-7. Поэт 1941-1945 сс. Аҕа дойду сэриитин ойуулаабыта.

В-8. Норуот ырыатын уус-уран ньымаларын туттара тылыгар-өһүгэр, тэнгэбиллэригэр, эпитеттэригэр, гиперболаҕа, хатылааһыннарга көстөр. Ону кытта «Андабар» диэн ааттаммыт айымньы норуот андабарын форматынан суруллубут.

В-9. Поэт өстөөбү кыайарга ынгырар, саха саллааттарын санааларын күүһүрдэр сыаллаах.

В-10. Т.Сметанин «Хааннаах хара баттах», «Саллаат сүрүбэ», С.Васильев «Улуу Ильмень», И.Артамонов «Мин кэлим сэрииттэн» у.д.а.

В-11. Былыргы саха дьонун үгэстэринэн дорооболоһууттан, кимтэн кииннээххин, ким-туох буоларгын ыйытыыттан кэпсэтии саҕаланар.

В-12. Күһэнэй Лоокуут сэргэбин, кыһаллыгаһын, кырдыаҕаска элэккэйин, амарабын, ытыктабыллаах сыһыаннаабын бэлиэтии көрөн үөрэр. Үтүө киһи буолуор эрэнэр.

В-13. Биир күскун бэйэбэр хааллар диэн – булчут сиэригэр үөрэтэр. Булчут булдутттан бэрсиихтээх, ол эрээри бэйэтэ кураанах ытыстаах хаалыа суохтаах, оччоҕо булт систыа суоҕа.

В-14. Күһэнэй сүрүн сүбэтэ – дьийэтэ тутун, ыал буол диир. Кини бэйэтэ тапталын былдьаппыт, ыал буолар дьолу билбэтэх киһи.

В-15. «Егор Чэерин», «Күөрэгэй», «Бу – Лена», «Үчүгэйиэн тыыннаах буолар» «Кюоска олонхото», «Манчаары туһунан ырыа», «Мэхээлэчээн булчут мүччүргэннээх сырыыллара» у.д.а.

С-1. А.Кулаковскай «Красыабай кыыс» диэн поэманы суруйбута. Онно бу кыыс тас дьүһүнэ этиэхтэн эриэккэһин, көрүөхтэн кэрэтин ойуулаабыта. Ол да буоллар кыыс дьүһүнүнэн эрэ кырасыабай буолбатах, кини өссө «кыыһыгар диэни кыайбат майгылаах мааныта», талааннах бэрдэ эбит. Ол иһин кини бары өттүттэн кэрэ буолан, тулалыыр дьонго уратытык сабыдыаллыыр. Кини таһыгар чугаһаабыт эрэ куһаҕан санааттан тэйэр, үчүгэйи эрэ саныыр-ыраланар буолар эбит. Кыыс оҕо кэрэтигэр уолаттар сүгүрүйэллэрин ааһан, уолаттар үтүө киһи буоллалара эмиэ кыргыттартан тутулуктаах эбит.

Алампа «Үрүн тулук эрэ мөлбөстүүр», «Ньургуннааҕар ньуолдыаҕай лабаалаах» у.д.а. хоһоонноругар саха кэрэ дьахтарын уобараһын айбыта. Саха кыыһа көстөр дьүһүннүүн, быһыылыын-таһаалыын тупсаҕай, кини «салгыны да хамсаппакка салгын нарынын саҕа, атыллаабакка уу долгунун курдук устан ааһар». Алампа үйэлээх тапталга сүгүрүйбүтэ: «саннын үрдүнэн саһарчы көрөн ааспыккын саллар сааһым тухары саныы сылдыам» диэбитэ.

Онон саха кыргыттарга көстөр дьүһүннэринэн, быһыыларынан-майгыларынан үтүөнү түстүүлэр, сырдыкка ынгыраллар, кэрэбэ угуйаллар.

С-2. Софрон Данилов «От үрэххэ» кэпсээнигэр Даайа икки добордуулартан Ньюкууһу талан ылан, кэргэн тахсар. Кини харабынан таптыыр, Ньюкуус үчүгэй дьүһүннээх, онуоха эбии көрдөөх-нардаах, талааннаах, ырыаһыт, баянист. Оттон Миитэрэй сагата суох сылдыарын сөбүлүүр. Миитэрэй сыала - үөрэхтээх киһи буолуу. Сэриигэ кини хамандыыр буолар уонна сэриигэ кимэн киириигэ куттанан куошпуг дезертири ытан түһэрбитэ, доборо Ньюкуус буолан хаалар. Ньюкуус уйаҕас дууһалаах, хоргус киһи. Барахан балаһыанньаҕа төбөтүн сүтэрэр, уолуйар. Ол эрэри кини таннарааччы буолбатах. «Таптал хараҕа суох» - дииллэр, сүрэбин талар. Даайа харабынан да, сүрэбинэн да талан таптыыр. Ол иһин кини бу таптальгар олобун тухары бэриниилээх. Ол эрэри дынг олоххо анардас харабынан таптыыр тутар буолуо. Олоххун холбуур буоллаххына, киһи ис дынгин билэр наадалаах. Мин Миитэрэи талыам этэ диэччилэр бааллар. Дьэ хайдаҕа эбитэ буолла? Ол да буоллар сүрэх да таайар талааннааҕа буолуо. Онон күүстээх таптал тугу барытын кыайар дьобурдаах буолуо. Таптыыр киһи кэрэбэ, үтүөбэ дьулуһар, тупсар, сайдар.

Саха литературатыгар биир кэлим эксээмэн (2010 сыл)

Үлэ соруудахтарын сыаналааһын кэриннэрэ
1 түһүмэх

А соруудах

А1 –А15 соруудахха уопсайа 15 баал бэриллэр. А1-А15 сөптөөх эппиэт иһин 1 - дии баал тиксэр.

Соруудахтар	1	2	3	4
А 1				
А 2				
А 3				
А 4				
А 5				
Барыта 15 баал				

2 түһүмэх

В соруудах

В соруудахха уопсайа 30 баал. В1-В15 биирдии сөптөөх эппиэт 2-лии баалынан сыаналанар.

В1 _____

В2 _____

В3 _____

В4 _____

В5 _____

Ыйытыыга чопчу эппиэттээбэтэх, тематтан халыйбыт, айымньыга тирэбирбэт	2
--	---

Бэриллит бйытыга кыайан эппиэтээбэтэх (эбэтэр сыһа эппиэттээбит)	0
Үрдүк баал	30 баал

4 түһүмэх

С соруудаха уопсайа 15 баал бэриллэр. Үлэни толоруу хаачыстыбата кэриннэринэн көрөн сыаналанар (Үрдүк баал - 15)

<i>1. Проблеманы дирингээн ырытыы</i>	Баал
а) проблеманы толору арийар, уу-уран айымньы проблематикатын араарар, проблематтан проблеманы таһааран ырытар, дакаастыыр, бэйэ санаатын табыгастаахтык саһылыыр	5
б) Бэриллит бйытыга проблеманы быһаарар, бэйэ санаатын этэр эрээри, дакаастабыла, бигэргэтиитэ итэбэс	3
в) проблеманы ырытарга холоммут, ол эрээри ситэтэ суох эбэтэр тематтан халыйбыт, бэйэ сыһыанын, санаатын этии суох	1
г) проблема арыллыбатах, айымньы ис хоһооно эрэ кэпсэнэр	0
<i>2. Литература теориятын билии</i>	
а) литература теориятын ырытыытыгар сатабыллаахтык туһанар, суруйуутугар литературнай терминнэри туттар , литературоведтар үлэлэригэр тирэбирэр	5
б) литература теориятын билэрин көрдөрөр, ол эрээри терминнэри ситэ туһаммат, литературоведтар үлэлэрин холобурдаабат	3
в) уус-уран айымньыны проблемнай ырытыыга литературоведческэй өйдөбүлү ситэ туһаммат	1
г) литературоведческэй өйдөбүлү кыайан арийбатах, куруубай алҕастардаах	0
<i>3. Уус-уран тиэкискэ тирэбирии, айымньыны билии</i>	
а) айымньыны үчүгэйдик билэр, уус-уран тиэкиһи ырытар, айымньыттан холобурдуур	5
б) уус-уран айымньыны билэр, ырытар, ол эрээри айымньыттан кыайан холобурдаабат	3
в) уус-уран айымньы чопчу ырыппат, ис хоһоонун эрэ кэпсииринэн мунгурданар, айымньыттан кыайан холобурдаабат, онно тирэбирбэт,	1

г) уус-уран айымньыны билбэт, тиэкискэ тирэбирбэт	0
4. Бэйэ санаатын сааһылыыр сатабыла	
а) санаа угумнаах, толкуйдаах, бэйэ-бэйэтиттэн кытта ситимнээх	5
б) сорох тугэннэргэ санааа этиллиитэ ыһыллабас, хатылааһыннардаах, ситимэ быстабас	3
в) санаа тэнитиллибэтэх, ситимэ суох, бииртэн бииргэ көһөр эбэтэр хос-хос бири хатылыыр	1
г) ырытыы толкуйа, ситимэ суох, санаа утума суох	0
5. Суруйуу тыла-өһө	
а) сруйуу тыла-өһө чуолкай, баай, этии оноһуутугар, тылы таба суруйууга, сурук бэлиэтигэр албаһа суох эбэтэр 1 -2 сыһалаах	5
б) суруйуу тыла-өһө баай, этии оноһуутугар, тылы таба суруйууга, сурук бэлиэтигэр үс-биэс дуона суох албаһаах	3
в) тыла-өһө судургу, этии онотуутугар биэс элбэх албаһаах (тылы таба суруйууга, сурук бэлиэтигэр)	1
г) тыла-өһө мөлтөх, этии оноһуутугар олус элбэх албаһаах, (таба суруйууга, сурук бэлиэтигэр абыс-тобус албаһаах)	0
Үрдүк баал	30

Барыта А соруудахха - 15, В - 15, С -30 уонна С - 15 =60 баал